

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет
Студентське наукове товариство
Центр краєзнавства

Матеріали XXVIII-ї міжнародної наукової
КРАЄЗНАВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
молодих учених *17 грудня 2010 р.*



Харків – 2011

УДК 93:908(063)

ББК 63.я431

М 34

Редакційна колегія:

канд. іст. наук, доц. В. Ю. Іващенко (головний редактор)

канд. іст. наук, доц. Д. В. Миколенко

С. М. Труш (відповідальний секретар)

О. С. Чеботарьов

О. О. Чистотіна

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, м. Харків, пл. Свободи, 4, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, історичний факультет

Тел.: (057) 707-52-42; факс (057) 702-03-79

e-mail: sntistfak@gmail.com; web: <http://www-history.univer.kharkov.ua>

Матеріали XXVIII-ї міжнародної наукової краєзнавчої конференції молодих учених (ХНУ імені В. Н. Каразіна, 17 грудня 2010 р.). – Харків: Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 62 с.

Збірник складається з тез доповідей XXVIII-ї міжнародної наукової краєзнавчої конференції молодих вчених, яка відбулась у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна 17 грудня 2010 р. Тематика статей репрезентує широкий тематичний спектр проблем, які набули актуальності в сучасній історичній науці.

ЗМІСТ

<i>Археологія</i>	6
<i>Пудовкіна Анна</i> Археологічна діяльність музеїв Харківського та Сумського округів у 1920-х рр.	6
<i>Мельникова Аліна</i> До питання локалізації донецьких половців.....	7
<i>Юрченко Ганна</i> Ножі з могильника Кочеток	8
<i>Красникова Катерина, Осетрова Анна</i> Археологические исследования кафедры российской и всеобщей истории БелГУ в 2010 г.	8
<i>Зеленова Анастасия</i> Петроглифы аборигенов Австралии	9
<i>Мезін Наталія</i> Релігійні вірування носіїв салтівської культури за орнаментальними моментами бронзових виробів Верхньосалтівського катакомбного могильника	10
<i>Велика Вітчизняна та інші війни у локальному вимірі</i>	12
<i>Гоманенко Олеся</i> Деятельность Нижневолжского речного пароходства в условиях мобилизационной экономики 1941-1942 гг.	12
<i>Заборовский Виталий</i> Военно-воздушные Силы Советского Союза и Германии накануне Великой Отечественной войны	13
<i>Ханикова Анастасия</i> Харьковский студенческий батальон народного ополчения в годы Великой отечественной войны. Биографии участников	13
<i>Дубинский Вячеслав</i> Контрнаступление советских войск под Москвой	14
<i>Шеенко Ирина</i> Трансформация гендерной идентичности женщины в годы Великой Отечественной войны (на примере Курской области)	15
<i>Рогатюк Олег</i> Транснистрия в 1941 году (по материалам ООГА)	16
<i>Проблеми регіональної ідентичності і формування образу регіонів</i>	18
<i>Чеботарьов Олексій</i> Суспільно-політичне життя Мелітопольщини напередодні незалежності: регіональний вимір діяльності нефомальних об'єднань періоду перебудови	18
<i>Єремєєва Катерина</i> Образ Харкова в радянських політичних анекдотах: «українське» чи «радянське» місто	19
<i>Солодкіна Вікторія</i> «Генеалогічний міф» як історичне джерело (на прикладі переказу родини Квіток)	20
<i>Калугин Олег</i> Геополитическое пространство Слобожанщины	20
<i>Історія міста Харкова</i>	22
<i>Альков Володимир</i> Загальнодоступний театр як явище міської культури у Російській імперії наприкінці XIX – на початку XX століття (на прикладі Харкова)	22
<i>Труш Світлана</i> Історія Харківської губернської надзвичайної комісії у 1919 році «Червоний терор»	23
<i>Кочарян Сурен</i> Вірменська школа в Харкові (1914-2010)	24
<i>Любавський Роман</i> Дозвілля робітників заводів-гігантів Харкова у 1920 – 1930-ті роки	24
<i>Новосел Ольга</i> Силкові та каральні органи денікінської влади в Харкові (червень – грудень 1919 р.)	26

Білостоцький Микита Ідеологічна кампанія по боротьбі з українським націоналізмом у літературі та мистецтві (липень-серпень 1951 р.) та її вплив на суспільно-політичне життя повоєнного Харкова	27
Соціально-економічні аспекти локальної історії	29
Іванова Наталія Специфіка женской купеческой торгівлі в Курської губернії в кінці XIX – початку XX століття	29
Петров Сергій Динаміка соціальної структури та національного складу податного чоловічого населення харківської провінції Слобідсько-Української губернії у 70-х рр. XVIII ст.	30
Шляхова Ірина Харківська та Київська товарні біржі: порівняльний аналіз (1925 – 1926 рр.)	31
Анцибор Євгенія Умови праці та утримання оstarбайтерів Чернігівщини у Третьюму Рейху	32
Булгакова Оксана Окремі сторінки повсякденного життя гуманітарної інтелігенції України (др. пол. 1950-х – сер. 1960-х рр.)	34
Історія релігії та церкви в краєзнавчих дослідженнях	37
Яковенко Ольга Ереси, как явление общественной мысли домонгольской Руси	37
Кузнецов Валентин Відродження традиційних давньослов'янських вірувань (неоязичницькі громади на прикладі м. Одеса наприкінці XX – на поч. XXI ст.)	37
Вовк Ольга Роль Верхо-Харківського Свято-Миколаївського жіночого монастиря у творчій біографії І. Ю. Рєпіна	38
Бондаренко Анна Проблеми морально-етичного виховання дітей та молоді на сторінках періодичних видань Харківської єпархії (1861 – 1884 рр.)	39
Михайлов Дмитрій Инославие и неправославные религии на территории Белгородской области в начале XX века (на материалах Государственного архива Белгородской области)	40
Кременев Дмитрій «Восстание звонарей»: реакция жителей Ивнянского района на закрытие церквей в 1929 г.	41
Історія Слобожанщини	43
Калініченко Вячеслав До питання про оренду землі в українському доколгоспному селі (1921 – 1930 рр.)	43
Корж Кристина Особливості нової економічної політики на Україні	43
Байкеніч Дмитро Українські переселенці з Польщі на теренах Харківської області в 1945 році	44
Кушнарєв Сергій Строительство Новой засечной черты в междуречье Оскола и Северского Донца в 60-80-х годах XVII века	45
Шановал Дмитро Нові дослідження з давньої історії міста Вовчанська	47
Зеленська Дар'я Вплив аграрної політики радянської влади на розвиток повоєнного харківського села	48
Рачков Євген Міграційні процеси на Харківщині за даними всесоюзних переписів населення 1970 та 1979 рр.	50
Коніва Юлія Татарські шляхи та сакми на теренах України XIV –	

XVII століття	51
Регіональні проблеми історії культури	53
Лыскова Катерина Історія книготорговлі в Харькове во II половині XIX в.	53
Титаренко Олена Кіно в житті населення Донбасу під час Великої вітчизняної війни	54
Бондаренко Станислав Харьковский студент за чтением: інтереси, традиції, правила. Вторая половина XIX – начало XX века	55
Колесник Ольга Історія розвитку древнерусской живописи	55
Регіональні проблеми історії науки та освіти	56
Сахно Оксана Вчені-мистецтвознавці Харківського університету кінця XIX – початку XX ст.	56
Наливайко Юлія Олександр Федотов-Чеховський і вітчизняні традиції вивчення правового документа	58
Мазуркевич Ольга Ідеї П. Отле і їх освоєння в українському науковому просторі в 1920-1930-х рр.	59
Устименко Олександр Харківська радянська школа-інтернат для незрячих дітей у міжвоєнний період (20-30-ті роки XX ст.)	60
Жуков Сергій Організація святкових заходів у земських школах Харківської губернії (друга половина XIX – початок XX століття)	60
Киселева Юлія Істориографические сюжеты в преподавательской деятельности А. П. Зернина	61

Археологія

Пудовкіна Анна

Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка

Археологічна діяльність музеїв Харківського та Сумського округів у 1920-х рр.

Археологічна діяльність музеїв Харківського та Сумського округів у 1920-х роках є ваговою складовою музейної археології зазначеного періоду. В цей час у зазначених округах діяло п'ять музеїв – Харківський історико-археологічний, Вовчанський культурно-історичний, Охтирський краєзнавчий, Сумський художньо-історичний та художньо-історичний музей ім. Т. Г. Шевченка в місті Лебедині.

Археологічна діяльність зазначених музеїв у 1920-х рр. була відображена на сторінках тогочасних наукових періодичних та академічних видань. У історіографічному доробку незалежної України музейна археологія 1920-х рр. на Харківщині опосередковано розглядалася у рамках біографічних розвідок про життя та діяльність окремих музейників (наприклад, роботи В. І. Кадеєва, В. В. Скирди тощо), а також у виданнях, що присвячені річницям від дати заснування музеїв.

Провідним центром польових археологічних досліджень на Харківщині у 1920-х рр. був Харківський історико-археологічний музей. Впродовж 1922-1930-х рр. за участі співробітників (С. О. Федоровського, О. О. Потапова, Г. І. Тесленко, М. В. Давидової) була здійснена значна робота з археологічного вивчення краю. Наприклад, розвідками вивчались лівий берег р. Харків та р. Мерли, околиці Куряжського монастиря, с. Новий Харків, м. Ізюма та м. Чугуєва, городища Валківськівщини та Богодухівщини, Куп'янщина, Донецьке городище, лівий берег р. Уди тощо. Розкопки проводились в околицях Липового Гаю, Куряжського монастиря, х. Небоженкова, с. Огульці, на Донецькому городищі, на новобудовах м. Харкова, на могильнику в с. Нещеретові, в околицях гори Пристін та ін. Під керівництвом С. О. Федоровського була проведена Ізюмська археологічна експедиція.

Значну дослідницьку роботу у 1920-х рр. було проведено Вовчанським музеєм. В. О. Бабенко майже кожного року досліджував Салтівське городище та могильник, Вовчанське городище.

Польова археологічна діяльність Охтирського, Сумського та Лебединського музею не мала систематичного характеру. Впродовж 1925 р. Сумським музеєм було складено археологічну мапу Сумщини, знайдено й зафіксовано городища,

кургани, стоянка в околицях с. Пісчаного. Співробітник Охтирського музею М. К. Фукс неодноразово приймав участь у польових дослідженнях під керівництвом Харківського музею. Краєзнавці Лебединського музею протягом 1920-х рр. реєстрували нові кургани у регіоні, брали участь в обстеженні городищ.

Мельникова Аліна

Харківський історичний музей

До питання локалізації донецьких половців

Науковці, аналізуючи давньоруські літописи, давно намагалися локалізувати половецькі орди, виходячи з напрямів військових походів, здійснюваних руськими князями проти половців, часу просування військ до половецьких веж, тих районів, які найчастіше ставали об'єктами половецьких нападів. Більшість із них схилилася до думки, що таких половецьких об'єднань було декілька. Одне з них С. О. Плетньова локалізує у басейні Сіверського Дінця. Справді, походи руських князів проти половців «на Дон» (тобто на Сіверський Дінець) згадані у літописах під 1109, 1111, 1116 рік тощо.

Опираючись на дані, отримані в результаті картографування археологічних пам'яток, пов'язаних з половцями, а детальніше – на місцезнаходження половецьких кам'яних статуй і поховань, зробимо спробу дослідити, де саме могли локалізуватися донецькі половці.

У північній, лісостеповій частині Харківщини половецьких пам'яток дуже мало. Тут практично не виявлено поховань пізніх кочівників, а кам'яні статуї, очевидно, тяжіють до певних торгівельних шляхів того часу, оскільки в основному розташовуються вздовж певної лінії.

У степу ж, навпаки, знаходяться чимало половецьких пам'яток. Поховання говорять про те, що ці території були обжитими і добре знайомими половцям, тут вони могли почуватися у безпеці і ховати своїх предків, не боячись, що ці поховання можуть бути сплюндровані ворогами. Поховання розташовуються у південно-східній частині області. Найбільш насичені половецькими пам'ятками Ізюмський та Барвінківський райони.

Скупчення половецьких статуй та поховань пізніх кочівників спостерігається і у північній частині Донецької області. Найбільше їх у Краснолиманському, Слоб'янському та Артемівському районах. Далі на південь, практично до самого Донецька, зустрічаються лише окремі місцезнаходження.

Отже, вірогідно, що одна з половецьких орд кочувала у південно-східній частині Харківщини та на півночі Донеччини, уздовж лівого берега Сіверського Дінця.

Юрченко Ганна

Чугуївський художньо-меморіальний музей імені Рєпіна

Ножі з могильника Кочеток

В 2009 році на конференції ХІАТ за результатами польового сезону 2009 співробітник Чугуївського художньо-меморіального музею ім. Рєпіна Свистун Г.Є. повідомив про систематичне грабування кремаційного могильника салтівської культури біля с. Кочеток. Він ж здійснив рятувальний виїзд на пам'ятку, але, зі зрозумілих причин, міг лише зібрати матеріал, котрий був на поверхні і зачистити відкриті грабіжниками поховання. Незважаючи на це, було зібрано багатий матеріал, котрий поповнив фонди вказаного музею.

Що правда, лише незначну кількість матеріалу можна пов'язати з конкретними комплексами. Основна ж його кількість взята з позначкою ПМ – підйомний матеріал.

Метою даного повідомлення є введення в науковий обіг колекції ножів із Кочетківського могильника, котра зберігається в музеї.

За наявних на сьогодні даних, можна говорити, що на могильнику поблизу с. Кочеток є всі типи універсальних ножів, за виключенням ножів із двома шиповидними виступами по краях леза. Що до ножів спеціального призначення, то ним, можливо є ніж із ввігнутою спинкою. Але скоріше за все, він також універсального призначення, а такої форми спинці надано випадково або в процесі використання.

Красникова Катерина, Осетрова Анна

***Национальный исследовательский университет «Белгородский
государственный университет»***

**Археологические исследования кафедры российской и всеобщей истории
БелГУ в 2010 г.**

В течение июля и августа 2010 г. несколько групп студентов кафедры (научное направление «Классическая и византийская традиция») приняли участие в работе ряда античных археологических экспедиций в Крыму.

Основная группа – преподаватели, студенты 1 и 2 курсов – работала в составе экспедиции Нижегородского университета на городище Китей под Керчью (нач. Е. А. Молев). Практика в Китее проходила 3-й сезон после ее восстановления в этой экспедиции (первый цикл – 1979-1992 гг.), т.е. в совокупности – в 17-й раз. Группа работала на западном участке крепостной стены (раскоп 1), и ей посчастливилось сделать вместе с поволжскими друзьями

важное открытие – крупную башню и часть крепостной стены. Кроме того, наши ребята нашли три амфорных клейма, опорный камень для колонны, монеты, бусины, наконечники стрел, различную керамику.

Впервые в этом сезоне группа преподавателей и студентов кафедры (10 чел.) работали на городище Тиритака в составе Польской миссии (нач. А. Твардецкий) Тиритакской экспедиции ЦАИ «Деметра» (Керчь) (нач. В. Н. Зинько) (август).

Более 20 студентов, выпускников и любителей работали уже 10-й сезон в составе Восточно-Крымской экспедиции РАН на античном сельском поселении Полянка в Крымском Приазовье (нач. А. А. Масленников).

4 студента работали в составе Скифо-Античной экспедиции Института археологии НАН Украины (нач. Н.А. Гаврилюк). Проводились работы по исследованию одного из курганов севернее оз. Тобечик. Эта группа работала 1-й сезон, но имеет определенную преемственность с группой, работавшей 4 сезона на хоре Китея (Керченская охранный эксп.).

3-й сезон велись работы по договору в составе экспедиции Института истории материальной культуры РАН (С.-Петербург) на городище Порфмий (переправа Крым-Кавказ) (рук. М.Ю. Вахтина) (6 чел.).

Всего в сезоне 2010 г. более 50 наших студентов и аспирантов в очередной раз получили важный опыт работы в античных экспедициях. Сотрудничество с экспедициями ведется на договорной основ.

Зеленова Анастасия

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Петроглифы аборигенов Австралии

Рисунки и орнаменты на священных предметах, коре, рельефная резьба и рисунки на деревьях являются ценным источником для изучения прошлого австралийцев и формирования их культуры. Попытки реконструировать историю развития искусства австралийцев, установить последовательность его стилей связаны с именами Н. Тиндейла, Д. С. Дэвидсона, Ч. Маунтфорда и, прежде всего, Ф. Маккарти, наметившего в развитии наскальных гравюр Австралии четыре последовательные фазы.

Первая, самая ранняя фаза – вышлифованные или прорезанные борозды, либо беспорядочно разбросанные по поверхности скалы, либо организованные в простые рисунки или узоры. Вторая фаза характеризуется контурами, прорезанными, прополированными или выдолбленными в скале точечными ударами. Третья фаза отличается от второй не техникой петроглифов, а резким переломом в стиле. Если на гравюрах второй фазы объекты передавались в реалистической манере, то в третьей преобладают схематические, условные, символические изображения – концентрические окружности и полуокружности,

параллельные волнистые линии. Для четвертой фазы характерны гравированные изображения, вся поверхность которых покрыта точечными ударами. Четвертая фаза ознаменовалась возвращением от условной схематической манеры к реалистической.

Подобно гравюрам на скалах, выделяется несколько фаз и в развитии наскальной живописи. Ранняя фаза – отпечатки рук или каких-либо предметов на скале. Рука или предмет прижимались к скале, и окружающее пространство покрывалось краской – черной, красной или белой. Вторая фаза – изображения антропоморфных существ, людей животных красной и белой красками. Затем наступает третья фаза – рисунки черной и белой красками, изображающие различных животных, особенно китов и динго. К четвертой фазе относятся петроглифы с изображениями антропоморфных существ, с головами коалы или других животных, в левой руке их – огромные палицы или бумеранги. Росписи сделаны красной, желтой, черной или белой красками.

Мезін Наталія

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Релігійні вірування носіїв салтівської культури за орнаментальними моментами бронзових виробів Верхньосалтівського катакомбного могильника

Поховальний обряд – сукупність ритуально-практичних дій, які проводяться під час підготовки та здійснення поховання відповідно до релігійно-ідеологічних норм. Основу обряду складають поховальні звичаї. Одна з функцій релігійного обряду – це релігійна ціль, тобто створення умов для належного переходу померлого або його душі в інший світ, збереження «рівноваги» між світом живих та світом померлих.

За допомогою поховальних обрядів археологам вдається вилучити та реконструювати релігійні вірування даного населення за такими ознаками: види поховальних споруджень, положення померлих, засоби поховання, інвентар, що супроводжує мерців та ін.

У даному випадку ми звертаємо увагу на інвентар у похованнях, а саме на орнаментальні мотиви на бронзових виробках.

Орнамент на виробках не є випадковим, так само як і речі, що потрапляють в могили. Інвентар, який супроводжує померлого в інший світ може багато розповісти про самого покійника. Так само і орнамент на речах є знаковим. Завдяки йому можна дізнатися не тільки побутове, військове життя населення, але і його релігійні, ідеологічні вірування.

На основі матеріалів археологічних досліджень за останні роки Верхньосалтівського катакомбного могильника робимо спроби простежити та реконструювати релігійні вірування носіїв СМК верхньої течії Сіверського Дінця.

Ми пробуємо довести, що населення СМК мало стійкі релігійні вірування, які мали відображення не лише у поховальній обрядності. Речі, що знаходять поряд з мерцями, належали їм за життя. Орнамент на них, форми цих речей дають змогу зрозуміти, на що орієнтувалися місцеві жителі.

Ремісники, які виробляли ці речі, вважалися особливою верствою населення, бо вони мали змогу зображувати та відтворювати тотеми, особливості поклоніння їм та закарбовувати священні для населення символи.

Населення СМК знаходилося на той стадії розвитку, коли поховальний обряд відображує особливості релігії жителів даної території. Це доводить, що релігія супроводжувала людину завжди. Навіть проводжаючи померлого в останню путь, його оздоблюють атрибутами із зображеннями головних богів та різноманітних символів.

Велика Вітчизняна та інші війни у локальному вимірі

Гоманенко Олеся

Волгоградский государственный университет

Деятельность Нижневолжского речного пароходства в условиях мобилизационной экономики 1941-1942 гг.

Начавшаяся Великая Отечественная война прервала процесс реконструкции водного транспорта, проходивший в 1930-е гг. в СССР, и потребовала перестройки его деятельности в соответствии с военным временем. Накануне войны правительство не планировало использование речного транспорта в боевых действиях, тем более в глубине страны. По этой причине перевод флота на военные рельсы не имел определенной программы, вследствие чего несколько затянулся, в т.ч. и по Нижневолжскому речному пароходству (НВРП).

Основной задачей водного транспорта страны, и в частности НВРП, стало обеспечение своевременного продвижения нефти и других оборонных грузов для фронта. Ощущалась острая нехватка флота, которого не хватало и до войны. На военизированное положение переводились транспортные и промысловые суда, приписанные к портам Нижней Волги.

Подготовке флота для воинских перевозок должного внимания сначала не было уделено. Пополнение баланса флота НВРП и убыль в основном происходили за счет перераспределения флота между пароходствами. Поступлений судов в 1940/41 гг. практически не было. С июля 1941 г. прекратилось строительство новых пароходов и максимально сократился капитальный ремонт речных судов.

С началом войны изменилась структура грузооборота, что внесло значительные трудности в работу пристаней и портов волжской магистрали, которые не имели специализированных причалов для переработки тяжеловесных грузов. Дооборудование причалов и флота вызывало простои. Выполнение нарастающих перевозок достигалось за счет технических и организационных резервов.

Сумма кредитования на зимний судоремонт 1941/42 гг. была сокращена. Часть трудоемких работ передавалась на выполнение силами судовой команды. Качество зимнего ремонта флота 1941/42 гг. было низкого уровня, т.к. ни материалами, ни достаточной рабочей силой не был обеспечен. Это обусловило и значительные перебои в тоннаже и тяге уже с самого начала навигации 1942 г. Кроме того, наблюдались перебои с топливом. Развернувшиеся военные действия ухудшили движение на Волге и работу портов, привели к резкому сокращению

плановых перевозок. Дооборудование флота и пристаней продолжалось и всю первую половину навигации 1942 г.

Таким образом, переход на военные рельсы водного транспорта Нижней Волги затянулся, вплоть до Сталинградской битвы.

Заборовский Виталий

Харьковский национальный университет внутренних дел

Военно-воздушные Силы Советского Союза и Германии накануне Великой Отечественной войны

На 22.06.1941 года ВВС РККА имели на вооружении самолеты, по своим тактико-техническим данным не уступавшие самолетам истребительной авиации Люфтваффе, а по отдельным показателям даже превосходившие их и способные выполнять задачи, возложенные на истребительную авиацию.

Кроме этого, к началу Великой Отечественной войны СССР имел в приграничных военных округах для отражения агрессии многочисленную авиационную группировку. С учетом самолетов ДБА ГК и ВВС ВМФ она насчитывала 9917 самолетов (на 22 июня 1941 года в приграничных СССР районах находилась авиационная группировка Люфтваффе, которая насчитывала в общей сложности 3470 самолетов).

Однако боеготовность соединений Советских ВВС в силу целого ряда факторов (укомплектованность разнотипной авиационной техникой, низкий уровень развития аэродромной сети, незавершенность переучивания летного состава на новую материальную часть, невысокая оперативно-тактическая подготовка командного состава, несовершенство системы подготовки летных кадров, громоздкость и несовершенство организационно-штатной структуры ВВС, сложности тылового обеспечения, возникшие вследствие начавшейся реорганизации авиационного тыла и т.д.), была низкой.

Ханикова Анастасия

Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия»

Харьковский студенческий батальон народного ополчения в годы

Великой отечественной войны. Биографии участников На протяжении последних лет в исторической науке наблюдается четкая тенденция роста интереса к изучению гуманитарных аспектов общественного бытия, а объектом исторического познания становится человек.

Исследуемая тема мало изучена. Анализ научных исследований Зайцева Б.П., Мигалы Б.К., Посохова С.И., Журавского Ю.И., Гончара О.Т., свидетельствует о наличии трудов, которые касаются деятельности харьковского студбата. Однако еще отсутствуют научные труды, которые были бы посвящены биографиям

участников студбата. Потребность в комплексном исследовании этой проблемы и обусловили выбор темы.

Цель работы: на основании существующих источников комплексно изучить проблему создания и функционирования харьковского студбата.

Достижение поставленной цели предусматривает решение исследовательских заданий:

- изучить состояние научного изучения темы, уровень и специфику её базы источников;

- охарактеризовать биографии участников студенческого батальона народного ополчения в годы Великой Отечественной войны.

Объект исследования: Харьковский студенческий батальон народного ополчения.

Предметом исследования стала деятельность преподавателей и студентов - участников студенческого батальона. В первую очередь последних из них Аронова Матвея Исааковича и Эпштейна Аркадия Исааковича.

При выполнении работы были использованы:

- монографическая специальная литература, материалы музея истории ХНУ, источники, собранные в Центральной научной библиотеке университета имени В.Н.Каразина;

- периодическое издание «Харьковский университет», которое выпускает ХНУ;

- работа с домашним архивом семей студбатовцев.

В результате исследования темы, получены следующие выводы:

- анализ исследования показывает, что в современной историографии существует чёткая тенденция к расширению тематики изучения данной темы. Исползованная историческая база репрезентабельна для всеобщего изучения.

Научная новизна полученных результатов в том, что:

- расширена база источников темы за счёт рассмотрения научной стороны новых документов и материалов, воспоминаний потомков, домашних архивов.

Детальное изучение истории батальона и его участников позволяет открыть немало интересного и значимого, с точки зрения сегодняшнего дня, глубже понять проблему «студент и война».

Дубинский Вячеслав

Мелитопольский государственный педагогический университет

им. Б. Хмельницкого

Контрнаступление советских войск под Москвой

В результате проведенной в декабре 1941 г. и первых числах января 1942 г. Калининской операции войска под командованием И.С.Конева продвинулись на торжокско-ржевском направлении на 60 – 70 км, а на направлении Калинин –

Ржев на 100 – 120 км. Главным результатом операции было освобождение города Калинин – важнейшего узла коммуникаций. Советское командование получило в свое распоряжение мощную рокаду – железнодорожную магистраль и шоссе Бологое – Калинин – Москва.

Следствием проведенной левым крылом Западного фронта Тульской операции была ликвидирована угроза Москве с юга. Войска противника были отброшены на 130 км к западу. Одновременно были созданы предпосылки для дальнейшего развития операций на этом направлении. Тульское направление вскоре стало одним из самых перспективных для советского командования.

В результате Елецкой операции советские войска нанесли крупное поражение немецкой 2-й армии, продвинулись на запад на 80 – 100 км, освободили более 400 населенных пунктов, в том числе города Елец и Ефремов. Юго-Западный фронт не только обеспечил фланг наступления войск.

Решительным маневрированием подвижными группами командование фронта сумело быстро и эффективно овладеть крупным опорным пунктом и узлом дорог – городом Калуга. Вместо оттеснения к Калуге оборонявшихся перед фронтом 49-й и 50-й армий войск противника на город был брошена подвижная группа, которая сразу же перевела сражение за город в фазу уличных боев. В конечном итоге операция закончилась освобождением города.

Главным результатом предпринятого Красной Армией в декабре 1941 г. контрнаступления является ликвидация непосредственной угрозы столице СССР – Москве. Помимо политического значения, Москва являлась крупнейшим узлом всех видов коммуникаций, потеря которого могла отрицательно сказаться на ведении боевых действий и работе промышленности.

Шеенко Ирина

*Национальный исследовательский университет «Белгородский
государственный университет»*

Трансформация гендерной идентичности женщины в годы Великой Отечественной войны (на примере Курской области)

Особым этапом в женской истории советского периода является Великая Отечественная война (1941-1945 гг.). Для военного времени были характерны особые формы гендерной мобилизации, во время войны женщины начали заниматься теми видами деятельности, которыми раньше занимались только мужчины или преимущественно мужчины.

В годы войны женщины получили возможность выполнять руководящую работу, занимать общественные посты – большинство председателей колхозов и специалистов сельского хозяйства в 1941-1945 гг. составляли женщины. Например, так было в колхозах им. Куйбышева и им. Чкалова Ивнянского района

(председатели: Т. Сорокина и Е. Калмыкова), «Красный партизан» Буденовского района (пред. Есина), «Ленинский путь» Валуйского района (пред. А. М. Короткова и др. Во время Великой Отечественной войны значительная часть населения была привлечена к обеспечению гражданской обороны и строительству оборонительных сооружений. Вопрос об использовании труда женщин имел в годы войны не только социально-экономическое, но и военно-стратегическое значение. Помощь женщин в осуществлении вспомогательных работ для фронта была очень существенная. Они копали противотанковые рвы, восстанавливали мосты, чинили автомобильные трассы, строили предприятия боеприпасов, аэродромы. Особенной страницей в истории женской трудовой повседневности было строительство летом 1943 года железной дороги Старый Оскол-Ржава. Сооружение в тяжелейших условиях, вблизи от театра действий целой железной дороги – было событием необычным даже для того героического времени. Оно явилось одним из важнейших факторов успешного исхода Курской битвы в июле 1943 г.

Женщины Курской области в годы войны принимали участие в мероприятиях по восстановлению и благоустройству разрушенных городов и сел. Для этого стали осваивать специальности каменщиков, плотников, штукатуров, столяров. По инициативе женщин-домохозяек создавались добровольческие строительные бригады. Значительный вклад женщины внесли и в восстановлении промышленности области.

Таким образом, в годы Великой Отечественной войны происходит трансформация ментальных установок женщин. Происшедшие изменения позволили женщинам деревни и города области занять равное с мужчинами положение в колхозном производстве и общественной деятельности.

Рогатюк Олег

Международный гуманитарный университет

Транснистрия в 1941 году (по материалам ООГА)

Сегодня, спустя более чем 60 лет после окончания Второй Мировой войны, многие аспекты истории нуждаются в переосмыслении и повторном анализе. Для нас наиболее интересным направлением в исследовании является изучение такой зоны оккупации Украины как Транснистрия, которая попала под политическое управление Королевства Румыния.

Кондукэтор Антонеску уже 19 августа 1941 года подписывает Декрет №1, которым была установлена румынская администрация на оккупированных территориях УССР между Днестром и Южным Бугом. В ее состав вошли части Винницкой, Одесской, Николаевской областей, а также восточная часть Молдавской ССР. Своим представителем в Транснистрии, то есть губернатором,

Антонеску делает Георгия Алексяну, это указано в статье второй Декрета №1. Статьей четвертой Декрета №1 в Транснистрии создавались ведомства (дирекции). Так как в это время еще шли бои за Одессу, то резиденцией администрации был установлен город Тирасполь. Но после того как Одесса была захвачена, именно этот город стал административным центром губернии (Декрет № 4 от 17 октября 1941 года). С этого момента регион находится под юрисдикцией Королевства Румыния.

В данной работе мы акцентировали свое внимание на анализе документов (декретов, указов и т.д.), относящихся к 1941 г., так как именно они смогут показать нам политику, проводимую оккупантами на данной территории на первоначальном этапе, показать какие цели они ставили перед собой, а также взаимоотношения оккупационных властей с местным населением. В исследовании так же уделяется внимание рапортам военных, полиции и объявлениям, по которым можно проследить положение населения на оккупированной территории.

Проблеми регіональної ідентичності і формування образу регіонів Чеботарьов Олексій

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Суспільно-політичне життя Мелітопольщини напередодні незалежності: регіональний вимір діяльності неформальних об'єднань періоду перебудови

Здобуття незалежності України 1991 р. тісно пов'язано з опозиційним рухом, що активізувався у др. пол. 80-х рр. минулого століття. В цей період помітними стають прояви кризи в політичній, економічній та соціальній сферах. Широка кампанія модернізації країни, сприяла тому, що в радянському суспільстві почали лунати гасла демократизації, свободи слова тощо. Інституційно опозиційний рух сформувався в Україні у формі різних за напрямками об'єднань, товариств за інтересами, клубів, які були альтернативними офіційним організаціям. Проблеми, що закладалися в основу діяльності цих організацій, не носили стартово чітко виражених рис опозиційності, але внаслідок активної діяльності, ці культурницькі товариства набули опозиційних, антикомуністичних, демократичних рис. Зародження і розвитку «неформальних рухів» в великих містах України висвітлений в ряді спеціалізованих праць, у даній науковій розвідці ми робимо спробу простежити ці процеси на прикладі невеликого провінційного містечка – Мелітополя, що дасть можливість нетрадиційного підходу, а саме аналізу процесу знизу. Досі не видано жодної праці, яка б була присвячена матеріалам Мелітопольщини, лише окремі фрагменти зустрічаються в роботах з історії Запорізької області цього періоду. Джерельною базою дослідження виступають матеріали Державного архіву Запорізької області, фондів Мелітопольського краєзнавчого музею та Архіву Мелітопольської міської організації “Просвіта” ім.Т.Шевченка, а також матеріали періодичних видань.

В доповіді розглядається питання передумов та обставин виникнення, засади, методи, аспекти діяльності, аж до здобуття Україною незалежності, та іще в суспільно - політичних процесах регіону опозиційних організацій, а саме Союзу сприяння перебудові, товариства “Меморіал” та організації «Просвіта» ім. Т.Шевченка.

Отже, данне дослідження ґрунтується на неопублікованих матеріалах більшість з яких ще не потрапляли до рук науковців, нами зроблено спробу проаналізувати діяльність неформальних об'єднань Мелітопольщини напередодні незалежності, яка, як ми сподіваємось, може стати основою для подальшого вивчення проблеми.

Єремєєва Катерина

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Образ Харкова в радянських політичних анекдотах: «українське» чи «радянське» місто

Політичний анекдот є цінним джерелом з дослідження історії повсякденності, урбаністики, історичної пам'яті народу, його національної, політичної, класової ідентичності, існування образів та стереотипів в політичному фольклорі, тощо. Метою даного дослідження було простежити існування образу Харкова в радянських політичних анекдотах; з'ясувати, чи були якісь домінуючі асоціації Харкова за національною ідентичністю в розповсюджувачів радянських політичних анекдотів, і яке місце займав образ Харкова серед образів інших міст УРСР.

Поставлена мета досягалась за допомогою класифікації анекдотів про Харків та інші міста УРСР (0,7 % зі всіх анекдотів та 19 % з радянських політичних анекдотів на українську тематику з БД «Радянські політичні анекдоти», що містить в собі 2114 радянських політичних анекдотів). Класифікація відбувалась за такими параметрами: як часто і в якій формі зустрічалась суто українська тематика в цих анекдотах, як часто і в якій формі – суто радянська тематика, чи було властиве цим анекдотам явище «спадкоємність» (коли в анекдотах замінюється один персонаж на інший без зміни ідеї анекдоту) і на які міста замінювалось цікаве нам місто: на українські чи на міста інших радянських республік. Не аналізувались анекдоти, присвячені Одесі, бо вони складають окрему анекдотичну традицію.

Проведений аналіз показав, що образи українських міст розділяються на три основні групи. Перша група – це «українське місто», про яке майже завжди складаються анекдоти на суто українську тематику, майже ніколи не зустрічається загальнорадянська тематика (навпаки, «радянське» сприймається як щось чужорідне та вороже), у випадках «спадковості» замінюється на українські міста. Під цей тип повністю підпадає місто Львів. Друга група – це «україно-радянське місто», яке фігурувало в анекдотах з українською тематикою, але в контексті загальнорадянських проблематик. Типовим для цієї групи є місто Київ. Місто Харків є типовим для третьої групи образів міст УРСР – «радянських міст». Проблематика анекдотів, в яких згадується Харків в більшості випадків – суто радянська (репресії, продовольча проблема, єврейська тематика та ін.). Також іноді зустрічалась суто харківська проблематика, відмінна від радянської й української. У випадках «спадковості» Харків найчастіше замінювався на Москву

та Ленінград, що були своєрідними символами-образами для радянської тематики в політичних анекдотах, як Львів – для української.

Солодкіна Вікторія

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

**Генеалогічний міф» як історичне джерело (на прикладі переказу родини
Квіток)**

Дослідження формування старшинської еліти є особливо актуальним в контексті розуміння історичних реалій Слобожанщини. Важливим є не тільки вивчення фактологічного матеріалу (положення у суспільстві, матеріального статку, відносин з урядом), але й ментальності та політичних ідеалів старшини. Саме «генеалогічні міфи», у яких розповідається про походження окремих старшинських родів, стають цінними джерелами для таких студій.

Спробуємо проаналізувати переказ родини Квіток, записаний Г. Квіткою-Основ'яненко. Жоден документ не може підтвердити цей переказ, його правдивість критикував ще Д. І. Багалій. Але легенда є цікавим джерелом для визначення політичної самоідентифікації слобідської старшини. Історики майже не звертались до цієї теми. У радянські часи дослідники цікавились переважно соціальною боротьбою бідних козаків проти старшини. На сучасному етапі І. Саратов розглядав походження слобідської еліти, але лише у контексті дослідження геральдики. Питання «шляхетськості» старшини, її політичних орієнтирів успішно вивчає В. Маслійчук.

Своїм родоначальником родина Квіток вважала Андрія Квітку, сина опального московського боярина. Рятуючи маленького сина, батько відправив його до Києва, де той потрапив на службу до воєводської родини. Хлопець знав, що він боярин, але не пам'ятав, з якого роду. З ним трапляються різні властиві романтичному герою пригоди, врешті він опиняється в майбутній Слобожанщині, де засновує першу слободу – Основу.

Отже, переказ роду Квіток декларує «подвійний» патріотизм, одночасно і до своєї малої батьківщини, і до Російської імперії, причому підкреслюється особлива лояльність до останньої. Аналізуючи його можна яскраво уявити положення слобідської еліти в країні і зрозуміти причини слабких протестів проти скасування полкового устрою на Слобожанщині.

Калугин Олег

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Геополитическое пространство Слобожанщины

Анализ геополитического положения Слобожанщины на разных этапах ее развития, является важной, но все еще недостаточно изученной темой. В разное

время этой проблемой занимались такие ученые как: Д. Багалея, В. Матвеев, В. Дергачев, Ю. Пахомов, А. Дугин и др. В изучении вопроса нами были использованы, как труды вышеперечисленных исследователей, так и труды касающиеся геополитической связи Слободжанщины с другими регионами и странами.

Слободжанщина возникла в геополитическом пространстве Российского государства в сер. XVII века, когда происходило ее активнее заселение. В 1668 г. вводится «Великороссийский приказ», который ведал управлением так называемой «Слободской Украйны» – казацкими поселениями левобережной Малороссии, включавшими ахтырский, сумский, харьковский и изюмский полки. Слободжанщина заселялась бежавшими из Речи Посполитой украинскими казаками и крестьянами, а также русскими служилыми людьми и беглыми крестьянами с севера. Этому способствовали выгодные природные условия: большое количество рек, черноземные грунты, обильный рост фруктовых деревьев и большое количество лесных угодий. В дальнейшем Слободжанский край, занимает огромное, возрастающее геополитическое значение в Российской империи. Здесь открывается Харьковский университет, работает много выдающихся ученых, издаются периодические издания. В XX веке на Слободжанщине ведут деятельность различные партии, которые влияют на ход украинской революции. В период революции, особенно после провозглашения Харькова столицей УССР, Слободжанщина становится геополитическим центром. На сегодняшний день она также играет большую роль в геополитических процессах. Примером тому является создание еврорегиона «Слободжанщина», основная цель которого развитие сотрудничества между Белгородской и Харьковской областями, что в свою очередь влечет продолжение многолетнего пограничного сотрудничества Украины и Российской Федерации.

Таким образом, Слободжанщина на протяжении своей многовековой истории занимала важное геополитическое значение: в Российской империи – как культурно-просветительского центра, в ходе Украинской революции – как административно-военного центра и центра политических ходов различных политических соперников, в современное время- регион интеграционных процессов между Украиной и Россией. Нами определены различные геополитические связи Слободжанщины с другими регионами, которые в дальнейшем, при условии развития сотрудничества с ними, станут экономически полезными не только для нашего края, но и для всей страны в целом.

Історія міста Харкова

Альков Володимир

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Загальнодоступний театр як явище міської культури у Російській імперії наприкінці XIX – на початку XX століття (на прикладі Харкова)

Зародження у містах новітніх форм масової культури, передусім кіно, поставило театр у неконкурентоздатне становище. Виживання театру як такого, на думку багатьох антрепренерів, міг забезпечити загальнодоступний театр. Студіювання даного питання як одного з варіантів вирішення проблеми підвищення популярності театру у середовищі широких народних мас саме на прикладі Харкова має особливе значення тому, що місто наприкінці XIX – на початку XX століття було найбільшим театральним центром серед провінційних міст Російської імперії, де у цей період відбулися кардинальні зміни у розвитку міської культури, спричинені урбанізацією.

Отож, у доповіді вирішуються наступні завдання: на прикладі Харкова дослідити втілення ідеї загальнодоступного театру в міське культурне життя, визначити причини виникнення явища й його ініціаторів, виділити специфічні риси нового театру та оцінити його роль у житті тогочасних мешканців міст. Важливим завданням також є вивчити склад публіки народного театру.

Зроблено висновок, що загальнодоступний театр був явищем, специфічним для міської культури, адже необхідну кількість публіки могло запропонувати тільки велике місто. Він став досить успішною спробою подолання нетиражованості театального мистецтва, яка робила його неконкурентоздатним. Необхідність впровадження низьких цін на квитки була зумовлена настійною потребою у розширенні публіки в умовах зростаючої конкуренції театрів між собою та з іншими закладами дозвілля. У цих умовах величезною стала увага суспільства до цього явища, концепція якого вдало використовувалась і впроваджувалась у містах з різних мотивів митцями-культуртрегерами, державою й зацікавленими у тверезому дозвіллі робітників підприємцями. Публіку загальнодоступного театру склали молодь, що навчалась, небагата інтелігенція й дрібні службовці, робітники, представники інших малозабезпечених верств. Таким чином, загальнодоступний театр перетворився з експериментального починання на невід'ємний атрибут культурного життя великого міста.

Труш Світлана

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історія Харківської губернської надзвичайної комісії у 1919 році «Червоний терор»

Початковий період існування радянської держави важко уявити без системи надзвичайних органів, що контролювали практично всі сфери життя. Особливе місце серед таких органів посідає Надзвичайна комісія по боротьбі з контрреволюцією, спекуляцією та посадовими злочинами. Ця комісія як орган державної безпеки зіграла велику роль у становленні тоталітарної влади, бо виступила ефективним знаряддям боротьби як з зовнішнім ворогом, так і засобом впровадження в життя превентивного, залякуючого терору стосовно населення.

Надзвичайна комісія виникла в радянській системі у 1917 р., однак її інституалізація на території України відбулася в 1918 р. з організаційним становленням Всеукраїнської надзвичайної комісії, яку на місцях представляли губернські чека. Харківська губчека почала функціонувати з 5 січня 1919 р. Векторним напрямом діяльності для ЧК в цей період стало втілення в життя проголошеного ідеологами партії «червоного терору».

«Червоний терор» – це система репресивних заходів стосовно представників класів, ворожих пролетаріату та революційним трансформаціям. Офіційно проголошений як захисний та вимушений, «червоний терор» насправді мав агресивний характер, чітку мету та розроблений інструментарій втілення в життя. Квінтесенція «червоного терору» полягала у фізичному знищенні опозиційних верств суспільства та досягненні тотального контролю над політичною сферою життя. Жертвами «червоного терору» в Харкові стали сотні людей. Кривава істерія була зупинена вступом до міста Добровольчої армії у червні 1919 р. ХГЧК була вимушена евакуюватися, а після повернення в листопаді 1919 р. магістральні напрями діяльності чревычайки та характер її повноважень змінилися, посилилася регламентація з боку партії та владних структур тощо. Джерельною базою при написанні даного дослідження виступили нормативно-правові документи, що регулювали діяльність чекістських органів, виступи партійних та чекістських діячів того періоду, матеріали Особливої слідчої комісії по розслідуванню злочинів більшовиків.

Історіографія питання також доволі значна. Перші дослідження діяльності ЧК взагалі, де були висвітлені окремі аспекти історії Харківської губчека, з'явилися ще на початку 20-х рр. ХХ століття (Мельгунов С., Малицький А.), в 70-х з'явилися фундаментальна праця з історії ВУЧК Маймескулова Л., Рогожина А. та Сташиса В. Період після проголошення незалежності у 1991 р.

ознаменувався хвилею праць розвінчувального характеру, що поступово змінилися ґрунтовними дослідженнями масових репресій радянського періоду, зокрема в цьому контексті почала розглядатися історія чека (праці Біласа І., Білоконя С., Ченцова В.). Безпосередньо історії ХГЧК присвячено збірник статей «Провинциальная Чека» та робота Золотарьова В. «ЧК-ДПУ-НКВС на Харківщині: люди та долі (1919 – 1941)». Повного висвітлення історії ХГЧК в сучасній історіографії не існує. Новизна даного дослідження полягає у тому, що це перше дослідження, де, на основі критично проаналізованих джерел, зроблено висновки про масштаби і методи «червоного терору» в Харкові, а також це розглянуто в контексті діяльності ХГЧК, чого раніше в історіографії не зустрічалося.

Кочарян Сурен

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Вірменська школа в Харкові (1914-2010)

Національна школа завжди була одним з основних центрів культурного життя вірмен у діаспорі. Вірменська школа в Харкові спочатку існувала як церковнопарафіяльна та перебувала в одному приміщенні з церквою (з 1914 р.). Після приходу до влади більшовиків школа була передана спочатку у ведення районного комітету народної освіти, а після створення вірменської секції – у ведення губерньського комітету народної освіти.

Найбільшого розвитку вона досягла в 20-ті – 30-ті рр. ХХ ст., коли була загальноосвітньою школою. В цей період у взаємодії з іншими вірменськими організаціями міста вона сприяла культурному розвитку харківських вірмен. Після закриття школи у 1941 р. розпочався майже 50-річний період, коли не існувало жодної вірменської організації в Харкові. Лише в кінці 1980-х рр. за ініціативою нової вірменської організації була створена перша вірменська недільна школа, яка проіснувала до 1994 р.

Поява другої вірменської недільної школи в 2001 р. була пов'язана з діяльністю нової вірменської громадської організації Харківської області «Вірменська національна громада». Протягом усіх періодів свого існування вірменська національна школа Харкова відігравала значну роль у культурному житті вірмен міста.

Любавський Роман

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Дозвілля робітників заводів-гігантів Харкова у 1920 – 1930-ті роки

Дослідження повсякденного життя робітників заводів-гігантів Харкова у 1920-1930-ті роки розкриває феномен радянського культурного менеджменту,

цілеспрямованої трансформації сфери дозвілля, як стратегічного засобу боротьби за «новий» соціалістичний побут.

Радянська влада намагалася організувати такі структури дозвілля робітників заводів-гігантів: творча діяльність і аматорські заняття (у гуртках та секціях); споживання публічно-видовищної культури (відвідування робітничих клубів, театрів, кіно, спортивних видовищ тощо); прагнула визначати індивідуальне культурне дозвілля (читання книг, журналів, газет); святкування державних свят.

Партійне керівництво прагнуло наповнити форми проведення дозвілля робітників соціалістичним змістом. Примітно, що у театрах перед початком спектаклів культробітники докладно розповідали глядачам про сутність п'єс, орієнтуючи їх на «правильне» сприйняття та розуміння сенсу вистав. Проте, від проведення вільного часу у театрах робітників часто відлякавали високі ціни на квитки та довгі черги. Книжковий фонд робітничих бібліотек переважно складався з творів суспільно-політичної літератури. Втім, за матеріалами обстежень бібліотек підприємств Харкова робітники надавали перевагу творам художньої літератури.

У 1926 році на заводі «Серп і Молот» співвідношення попиту на художню та суспільно-політичну літературу становило відповідно 59% і 5.1%. Державні органи влади орієнтували працівників на проведення вільного часу в гуртках та секціях художньої самодіяльності, які діяли при робітничих клубах. Наприклад, у звітах завкому Харківського паровозобудівного заводу містяться дані про організацію дозвілля його робітників. Так, при заводському клубі проводились заняття з дикції, постанови голосу, живопису, хорового співу тощо.

Протягом 20-30-х років ХХ століття з'являлось чимало нових форм проведення вільного часу. Наприклад, так звані «сімейні вечори», які були допоміжним інструментом влади у справі колективізації побуту. Широкого вжитку набули масові святкові дійства, що проходили на вулицях, площах, та рекреаційних зонах міста.

Отже, в 1920-1930-і роки в процесі комунікації між владою та робітниками заводів-гігантів Харкова сформувались гібридні форми відпочинку, у яких привалювали «нові» соціалістичні елементи.

Новосел Ольга

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Силові та каральні органи денікінської влади в Харкові

(червень – грудень 1919 р.)

Вивчення регіональних аспектів Громадянської війни є актуальним, оскільки дозволяє більш детально показати її специфіку в різних регіонах України. До числа недостатньо вивчених аспектів Громадянської війни відноситься проблема формування та функціонування органів денікінської влади в Харкові. Зокрема, мова йде про діяльність силових і каральних структур денікінського режиму. Таке дослідження дозволить більш детально та об'єктивно реконструювати всю картину та специфіку денікінського режиму на цій території.

Дана проблема знайшла фрагментарне відображення в історіографії. Деякі аспекти цієї проблеми розглядали Ю.В. Рябуха, Я.О. Бутаков, В.П. Федюк та ін.

Джерельна база доповіді складається з матеріалів періодичного друку, мемуарної літератури, археографічних збірок; архівних документів і матеріалів (фонди ДАХО, ЦДАВО України, ЦДАГО України).

Наукова новизна полягає в тому, що автор вперше, на основі значного комплексу архівних та опублікованих документів, зробив спробу показати специфіку діяльності денікінських силових і каральних органів, місце і роль історичних персоналій в процесі їх функціонування.

В процесі роботи автор використовував як загальнонаукові (синтез, аналіз, абстрагування, узагальнення), так і спеціальні історичні методи (історико-генетичний, історико-структурний, структурно-функціональний, компоративний), що дозволили простежити процес формування, структуру та функції органів денікінської влади в Харкові.

В результаті роботи, автор прийшов до висновку, що на зайнятій білогвардійцями території, встановлювалась військова диктатура, невід'ємною частиною якої стають Державна варта, військово-залізнична варта (жандармерія), військова комендатура, контррозвідка, політичний розшук, різноманітні арештні будинки, дружини і т. ін. Саме на ці – силові та каральні органи – була зроблена ставка в системі управління Харковом. Швидкий темп росту та безконтрольність розгалуженої мережі різноманітних спецслужб, в умовах розв'язаного білогвардійцями терору, призвели до значних зловживань та насилля. Населення, яке сподівалося на полегшення життя, не отримавши очікуваного, починає відходити від підтримки білогвардійців, методи яких мало чим відрізнялися від найбільш одіозних рис червоного терору.

Білостоцький Микита

Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури

**Ідеологічна кампанія по боротьбі з українським націоналізмом
у літературі та мистецтві (липень-серпень 1951 р.) та її вплив на суспільно-
політичне життя повоєнного Харкова**

У 1950 р. керівництво ЦК КП(б)У та Рада Міністрів УРСР в черговий раз звітувати перед центральними партійними органами. З цього приводу 25 жовтня 1950 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову: «Про підготовку до проведення декади Українського мистецтва та літератури у Москві в травні 1951 р.». Автори постанови вважали, що Декада українського мистецтва та літератури у Москві повинна явитись показом неухильного розвитку радянської соціалістичної культури українського народу. Діячі української культури повинні були дружньо звітувати про свої творчі досягнення перед московськими чиновниками та урядовцями і безпосередньо перед самим Й.В. Сталіним.

Головна мета цієї декади містилась у тому щоб показати: «Всенародну любов та відданість трудящих Радянської України партії більшовиків, творцю і організатору Української Радянської держави товаришу Сталіну, вдячність великому російському народу і всім народам СРСР за їх братню допомогу Українській Радянській Республіці у справі будівництва комунізму, у розвитку соціалістичної за змістом і національної за формою Української радянської культури». У декаді взяли участь більшість провідних українських митців та провідні творчі заклади України в тому числі і харківські, які мали не останнє значення в проведенні цього заходу. Треба відмітити що багато українських учасників щиро бажали познайомити радянських людей з усіма фарбами Української культури та мистецтва вони проявили чималий ентузіазм та творчу наснагу. Декада тривала з 15 до 26 червня 1951 р. і отримала саме схвальні відгуки у пересічних глядачів, але політичне керівництво не могло відмовитись від бажання ще раз влаштувати чергову кампанію по виявленню українських буржуазних націоналістів. Налаштовані партійними чиновниками з апарату Управління пропаганди та агітації при ЦК ВКП(б) місцеві комітети партії розгорнули діяльність по вишукуванню «української буржуазно-націоналістичної крамоли». Харків як один з найбільших культурних центрів України знову був охоплений ідеологічною гарячкою, яка проявлялась у проведенні нескінченних зборів, засідань, пленумів в різноманітних культурних та громадських установах. Моральному тиску та безпідставним звинуваченням у нібито існуючих націоналістичних гріхах були піддані найталановитіші представники Харківської літератури та мистецтва. Кампанія по боротьбі з ідеологічними перекрученнями в українській літературі та мистецтві фактично була останньою з великих ідеологічних компаній повоєнного часу, які активно запроваджувались у Харкові.

На прикладі цієї кампанії ми можемо бачити головні аспекти ідеологічної трансформації радянського тоталітаризму у повоєнні роки.

В сучасних умовах тема є актуальною, оскільки даний аспект суспільно-політичного життя Харкова лише епізодично висвітлений в історіографії, але без дослідження цього питання наші уявлення про динаміку суспільно-політичного життя у Харкові на початку 1950-х років є не повним та фрагментарним. Джерельна база на якій базується дана доповідь включає в себе архівні та опубліковані документи (періодичні видання, документальні публікації).

Соціально-економічні аспекти локальної історії

Иванова Наталья

*Национальный исследовательский университет «Белгородский
государственный университет»*

Специфика женской купеческой торговли в Курской губернии в конце XIX – начале XX века

В статье рассматриваются особенности торговой деятельности женщин-купчих Курской губернии в конце XIX – начале XX в. Наибольшую активность женщины-купчихи проявляли в таких областях, как, хлебная торговля, торговля так называемым красным товаром, торговля продовольственными товарами.

В изучаемый период в городах Курской губернии наблюдался резкий рост количества постоянных торговых заведений, женщины купеческого сословия отдавали предпочтение именно этому виду торговли – содержанию лавок и магазинов. Они имели возможность сами торговать в своих заведениях, но в большинстве случаев нанимали приказчиков и прочих служащих.

Также в статье указан ряд факторов, влиявших на выбор женщинами купеческого сословия того или иного вида торговли: усовершенствование инфраструктуры Курской губернии в нач. XX века – введение в эксплуатацию железной дороги; аграрный характер экономики губернии; рост конкуренции в лице мещан и крестьян.

В количественном отношении женская купеческая торговля в конце XIX – начале XX века уступала торговле мещанского и крестьянского сословий. Такое положение было обусловлено привнесёнными изменениями в российском законодательстве (в 1863 г. было утверждено новое «Положение о пошлинах за право торговли и промыслов», которое способствовало усилению позиций мещан и крестьян в области торговли, и позволил им заниматься предпринимательской деятельностью наряду с купеческим сословием).

Таким образом, в конце XIX – начале XX века женщины купеческого сословия Курской губернии занимались торговлей достаточно активно, успешно конкурируя с представителями других сословий.

Петров Сергій

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Динаміка соціальної структури та національного складу податного чоловічого населення харківської провінції Слобідсько-Української губернії у 70-х рр. XVIII ст.

Після скасування у 1765 р. автономії козацьких полків на Слобідщині та створення Слобідсько-Української губернії відбулись зміни в соціальній структурі населення: козацьке населення було перетворено на державних селян, становище підданих селян загалом погіршилось. До податного були також віднесені однодворці та цигани.

Впродовж 70-х рр. XVIII ст. було складено 2 відомості населених місць 1773 та 1779 рр., дані яких були використані нами для аналізу соціальної структури та етнічного складу населення Харківської провінції, яка займала центральне положення в губернії. Вибір нами для аналізу чоловічого податного населення пояснюється тим, що наявні дані дозволяють проаналізувати динаміку саме цієї групи населення, а також більш точною її фіксацією.

Інформація обох відомостей потребувала обробки у приведенні її до співвідносних значень. За даними проведених нами обрахунків на 1773 р. чоловіче податне населення становило 62.128 чол. До 1779 р. воно зросло до 66.254 чол. (або на 7%) Структура населення зазнала помітних змін, порівняно з періодом автономного устрою. Так, військові обивателі складали переважну більшість чоловічого податного населення (53,8%), піддані селяни – 43,5%, а однодворці – 2,7%. До 1779 р. чисельність військових обивателів зросло на 13%, водночас підданих селян – на 5%, відтак частка перших збільшилась до 56,8%, а інших скоротилась до 42,8%. Чисельність однодворців скоротилась у 5,6 разів, і їхня частка на 1779 р. складала 0,6% податного населення чоловічої статі.

Етнічний склад населення на 1773 р. завдяки інформативним можливостям джерел дає більш строкату картину. Проте, нами аналіз здійснений за трьома народами: українським, російським та циганським. Абсолютну більшість населення на 1773 р. складали українці – 96,6%, частка яких за 6 років збільшилась до 98,4% при збільшенні кількості населення на 9%. Динаміка інших народів була наступною: частка росіян зменшилась з 3,2% до 1,3% (їхня чисельність зменшилась у 2,2 рази), натомість частка циганського населення залишилась незмінною, хоча їх абсолютна кількість зросла на 27%.

Таким чином, можна відзначити тенденцію до більш швидшого зростання військових обивателів завдяки їхній більшій свободі, в т. ч. в економічній діяльності, порівняно з податним населенням, яке зростає повільніше. В цей час

відбувається перепідпорядкування однодворців, які проживали в Харківській провінції, белгородському губернаторові, а відтак їх чисельність та частка в податному населенні скорочується. Внаслідок тенденції скорочення кількості росіян, збільшується частка українців. Незмінність частки циган пояснюється їхньою вкрай незначною чисельністю, а також складнощами з їх фіксацією через кочовий спосіб життя.

Шляхова Ірина

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Харківська та Київська товарні біржі: порівняльний аналіз (1925 – 1926 рр.)

Відродження біржової торгівлі в Україні розпочалося з введення нової економічної політики. Держава спрямовувала діяльність товарних бірж на організацію децентралізованого ринку. Фактично, у роки непу радянські біржі змушені були розпочинати свою роботу в умовах повної відсутності ринку як такого. Харківська та Київська біржі були найбільшими в УСРР та за своїми обігами входили в п'ятірку в масштабах СРСР. Порівняльний аналіз розвитку біржових інститутів Харкова та Києва дасть можливість виявити їхні загальні тенденції та особливості.

Джерельною базою даного дослідження є архівні матеріали та періодична преса, серед якої варто окремо підкреслити значення «Бюлетеня біржової статистики», «Торгівельний огляд», «Торгівля України по біржовим даним».

У першу чергу критеріями порівняльного аналізу обраних бірж є їхні обіги торгівлі. У 1925 – 1926 рр. Харківська біржа займала перше місце в УСРР по цим показникам. Її обіги становили 679,9 млн. крб. у той час, як Київська поступалася їй майже в 3 рази (262,2 млн.). Варто відзначити, що їх спільний обіг становив основну масу усього товарообігу інших бірж республіки, що виводить їх у лідери біржового ринку.

Саме Харківська та Київська товарні біржі задавали тенденції розвитку ринку як республіки, так і свого регіону. Так, якщо Харків був фактичним центром Донецько-Криворізького басейну, то місцева біржа отримувала ключову роль на ринку продуктів металовиробництва УСРР. Обіги Харківської товарної біржі на цьому ринку були більшими у 7 разів, що відповідно ставить її у монопольне становище. На інших ринках (хлібно-фуражному, бакалійному, шкіряному, текстильному) Київська біржа поступалася лише в 2 рази. Цікаво, що не зважаючи на те, що біржа у Харкові займалася обслуговуванням відносно другорядного району на хлібному ринку, вона змогла вийти на першу місце за своїм значенням.

Очевидно, що серед причин цього слід вказати у першу чергу те, що Харків був столицею республіки. Це у свою чергу робило його місцем розташування правлінь основних постачальників хліба. Крім того, звертаючи увагу на питому

вагу торгівельних операцій державних органів на обох біржах, можна прослідити тенденцію, що по Харківській товарній біржі вони грали ключову роль, як у продажі, так і в купівлі. Фактично біржа була підконтрольна державі і місцевій владі. По суті, це була вже не біржа, а елемент організованого державою ринку. Таким чином, біржі стають допоміжним апаратом у процесі державного регулювання ринкових відносин.

Анцибор Євгенія

Чернігівський національний педагогічний університет

Умови праці та утримання остарбайтерів Чернігівщини у Третьюму Рейху

У квітні 1942 р. у зв'язку з нестачею робочої сили у Німеччині керівництвом Третього Рейху було прийнято рішення використовувати примусову працю. Відтак почалася масова мобілізація робітників, передусім з окупованих територій СРСР. Вже з травня 1942 р. примусова трудова мобілізація робітників набула значних масштабів. 28 грудня 1942 р. мобілізовані працівники з СРСР за указом Г. Герінга та Ф. Заукеля отримали назву «остарбайтери» (одна з 4 визначених категорій примусових робітників). Загалом, до Німеччини за період з осені 1941 р. по осінь 1943 р. з Чернігівщини було вивезено 41578 чоловік, з них 16524 чоловіків та 25064 жінок.

Після депортації до Німеччини та окупованих нею територій робітники зі Сходу на довгий час втрачали свободу та перетворювалися на «живий товар». Сильніші чоловіки відбиралися для роботи на підприємствах з важкими умовами праці, більш слабкі для інших робіт. Нерідко остарбайтерів розбирали на роботу представники різних фірм, німецькі поміщики, бауери. Н. Ф. Савостійко 1924 р. н. згадує, «як прибули в Германію, поприбігали німці, хапали за руки, хто кого вхопить. Питали, що вміємо робити, чи корів уміємо доїти».

У рейху праця східних робітників застосовувалась у трьох основних сферах: у промисловості, в сільському господарстві, у якості домашньої прислуги. Принципової різниці між їх становищем не було, адже всі піддавалися нещадній експлуатації та приниженню. Лише небагатьом пощастило працювати у тих бауерів, які ставилися до працівників як до членів сім'ї. Саме в таких умовах у Німеччині перебувала Н. Ф. Савостійко у бауера Германа Ленса. Працювала вона пліч-о-пліч зі своїм хазяїном та його дружиною, їла за одним столом з ними те саме, що й вони. Після тяжкої праці впродовж тижня у неділю мала 2 години вільного часу.

Найважче доводилося тим, хто працював на промислових підприємствах. Жили вони у спеціальних таборах, які були типовими на всіх територіях. Одноповерхові бараки, обнесені колючим дротом, не мали жодних умов для проживання людей: антисанітарія, сморід, зачинені вікна, туалети назовні. Лише

інколи, та й то скоріше як виняток, ці бараки були дещо кращими, робітники у них хоча б не мерзли. Мешканка села Дідівці Прилуцького району Л. Ф. Волкова 1927 р. н. згадує: «Жили ми в гуртожитку. Чоловіки та жінки окремо. Спали на триярусних нарах. Нам давали подушки, матраци та покривала. В гуртожитку топили, холодно не було, тому покривала хватало вкриватися. Вийти в місто було неможливо, ходили на завод і в гуртожиток під конвоєм поліцая... Взагалі ставилися непогано. Нас по приїзді не стригли. Усім роздали спецодяг. В ньому ми працювали й спали. А як порветься, давали новий. Помитися було ніде. Була можливість лише трохи вмитися. За той час я не хворіла, і ніхто з інших теж».

Умови праці на підприємствах були жахливими: робочий день тривав 12 – 14 годин на добу, за найменшу провину чи повільну роботу робітників били майстри, наглядачі, чиновники табірної адміністрації. Робітників не готували для праці на підприємствах, а тому досить частим було травмування, що за умов відсутності нормального лікування найчастіше призводило до смерті або каліцтва.

Проблема харчування стояла досить гостро. Калорій, які отримував робітник протягом дня, не вистачало для нормального функціонування його організму. Для підтримання життєдіяльності робітники вимушені були їсти навіть листя дерев, а подекуди й красти. Посилки з дому були дозволені, але вони не могли перевищувати 250 грамів та й не кожна сім'я могла собі дозволити навіть це. Причому доходили вони нерегулярно, часто губилися в дорозі.

Нагальною проблемою примусових працівників була нестача одягу та взуття. Було зроблено виняток з правил і дозволено висилати теплі речі з дому, хоча далеко не всі з них потрапляли до адресата, були й ті, хто не отримав допомоги з дому і вимушені були ходити у тому, в чому приїхали. Пізніше німецькі власті почали видавати їм сабо – примітивні човгани на дерев'яній основі, що ззовні нагадували черевики. За підошву слугувала дерев'яна колодка чи довбанка з прикріпленим до неї брезентовим або картонним каркасом, під котрий можна було просунути ступню ноги. Іноді німецькі робітники допомагали знедоленим і приносили старі, але теплі речі. Проблема нестачі одягу охоплювала не тільки працівників, що жили в таборах праці, а й тих, хто був задіяний на сільськогосподарських роботах. Але це скоріше було виявом поганого ставлення бауерів. Є. І. Сущенко наголошувала: «хазяйка у нас була страшна – жадна така. Який там у нас був одяг! У чому нас забирали, у тому й ходили! А тоді робили спідниці з краденої мішковини й носили полатані хазяйські піджаки! ото й усього!».

Становище примусових працівників з Чернігівщини загалом було неоднаковим, хоча переважала жорстка експлуатація праці та рабські умови утримання. Свідчення колишніх остарбайтерів дозволяють дійти висновку, що

відносно кращі умови були скоріше винятком. Причому краще становище було зумовлене не видом зайнятості, а збігом обставин.

Булгакова Оксана

Інститут історії України НАН України

**Окремі сторінки повсякденного життя гуманітарної інтелігенції України
(др. пол. 1950-х – сер. 1960-х рр.)**

Осмилення повсякдення гуманітарної інтелігенції 1950-1960 рр. останнім часом потребує дослідження з огляду на важливість цієї верстви для суспільства і держави загалом. Адже інтелігенція є душею нації.

Гуманітарна інтелігенція включає в себе такі соціально-професійні групи, як науково-педагогічна, літературно-мистецька, культурно-освітня інтелігенція та духовенство.

За своїми суспільно-політичними поглядами та поведінкою інтелігенція була неоднорідною. Так, умовно виокремлюють три групи: перша – так звані конформісти, друга – ті, які протиставляли себе існуючій системі, проте не були прихильні до ідей дисидентства і треті – нонконформісти. Повсякденне життя представників гуманітарної інтелігенції залежало від тої чи іншої умовної групи приналежності, адже визначалося державним матеріально-побутовим забезпеченням та соціальним статусом.

Чим же було наповнено повсякдення гуманітарної інтелігенції цього періоду?

Конформісти свою творчість спрямовували виключно в руслі партійних настанов і запроваджували метод соціалістичного реалізму. Лояльність заохочувалася різного роду привілеями та винагородами. Обов'язковим було входження до спілок відповідно роду діяльності і визнання заслуг старших колег. Матеріальне благополуччя впливало на спрямованість діяльності.

Діаметрально протилежну точку зору на життя і творчість займали представники другої і третьої умовних груп. Саме в цей час зароджується рух шістдесятників, які були тим сигналом появи інтелектуально-духовної опозиції тоталітаризму, який стимулював дисидентство в середовищі української інтелігенції.

Гуртування інтелігенції відбувалося навколо клубу творчої молоді «Сучасник». Сюди входили й науковці, зокрема історики, перекладачі, письменники, поети, художники. Проводилися творчі вечори, ставилися п'єси, художні виставки, вечори молодієї поезії. Інтелігенція почала збиратися біля пам'ятника Т. Шевченку.

По різному складалося життя науково-педагогічної інтелігенції. Хтось з представників цього соціально-професійного прошарку займався своєю діяльністю в руслі офіційної ідеології. Проте, серед науковців були постаті, які

надзвичайно переймалися вітчизняною історією, українською мовою, духовним розвитком нації.

Так, історик О. Апанович займалася історією України XVI-XVIII століть, козацькою добою. Вона згадувала: "Козацтво – це був самовияв українського народу не тільки в мілітарному, військовому розумінні, хоча це теж важливо, а й у державотворенні. Спершу Запорозька Січ – козацька республіка, потім Українська Гетьманська держава. Коли козацтво стало "ідеологічним криміналом", істориків заборонили над ним працювати. Крім того, в КДБ був складений проскрипційний список учених (він був у видавництві Академії Наук), яким узагалі ніде, навіть у газетах, не можна було друкуватися".

Мистецька інтелігенція жила надзвичайно насиченим життям. Наприклад всесвітньовідомий кінорежисер С.Параджанов, який мешкав у Києві, був наче оазою для творчих людей, які, завітавши до Києва, обов'язково відвідували його. Він належав до третьої умовної групи гуманітарної інтелігенції.

Як згадувала Л. Палій, С. Параджанов жив на шостому поверсі кам'яниці на бульварі Шевченка напроти будинку цирку. Ліфт там майже ніколи не функціонував, отож усім численним відвідувачам доводилося дряпатися до нього мов на Арарат. Туди приходили співробітники з кіностудії, митці, поети. Дискусії були палкі й цікаві, Параджанов, однак, царював над усіма. Друзі його любили й піддавалися його примхам і забаганкам. Помешкання у Сергія було наче музей, повне цікавих картин, ікон, кераміки, кахлів і іншого добра. Друзі приносили йому завжди якісь інші "скарби". І. Параджанов був "роздайбіда", ніхто не виходив від нього без гостинця".

На кіностудії, продовжує авторка, вона зустріла багато цікавих людей: режисерів, акторів, мистців. Був це час, коли культурна "відлига" ще не зовсім покрилася льодом і студія була тоді ще сповнена ентузіазму, планів на майбутнє українського кіна. Присутні говорили всі по-українськи. Режисер-українець, який приїхав до Києва з Сибіру, хвалився тим, як він дуже швидко вивчив українську мову від друзів на студії. Говорили про релігію, про хрещення своїх дітей, критикували окупацію Чехословаччини. Дискусії відбувалися звичайно в буфеті кіностудії, коли він був офіційно закритий, Параджанов не брав у них участі. Мріяли тоді про нові добрі українські фільми.

Так само, відбувалося й з художниками. Одні входили до спілки художників і займалися творчістю виключно в дусі радянського реалізму возвеличуючи радянського селянина чи робітника, а інші шукали нові форми висловлення власних думок шляхом пензля.

Митці не зважали на труднощі й негаразди, що були спричинені їх незалежною суспільно-політичною позицією. Вони проводили виставки своїх робіт на квартирах. Митці, які входили до офіційної спілки художників, мали

соціальний захист від держави, на горищах будинків мали свої студії. Лейтмотивом життя гуманітарної інтелігенції можуть бути слова Г. Якутовича, який, говорячи про тогочасне життя художників, згадував «Ми вірили в майбутнє».

Повсякденне життя гуманітарної інтелігенції періоду хрущовської «відлиги» було досить насиченим подіями різного характеру. Політична лібералізація після XX з'їзду КПРС, реабілітація політично засуджених і відновлення тоталітарного наступу на інтелігенцію на початку 1960-х років впливали на позицію освіченої громадськості.

Зроблений вибір – угодовство чи нонконформізм – визначав і повсякденне життя гуманітарної інтелігенції. Однак навіть незалежна суспільно-політична позиція дозволяла існувати у відносно забезпеченому матеріально-побутовому становищі, оскільки у період другої половини 1950-х – сер. 1960-х рр. відбувалося поступове покращення умов життя мільйонів громадян.

Історія релігії та церкви в краєзнавчих дослідженнях

Яковенко Ольга

Днепропетровский национальный университет им. Олеся Гончара

Ереси, как явление общественной мысли домонгольской Руси

Вольнодумства существуют в любом обществе. Их наличие свидетельствует о развивающемся самосознании последнего. Ереси – одна из разновидностей вольнодумств.

Принятие христианства на Руси вызвало определенную реакцию общества, выражающуюся в критике и первоначальном неприятии новой религии.

Среди некоторых представителей духовенства нередкими были свободные интерпретации религиозных догм. Это можно расценивать и как искренние попытки осмыслить догматику новой для руссов религии, и как, умышленные отклонения от ортодоксального христианского учения, что провоцировало в конечном итоге возникновение вольнодумств на русской почве.

Кроме того, появление ересей проистекает из двоеверия – накладывания новых религиозных догм на старые языческие верования. Достаточно сильной оставалась традиция аграрной магии, от осуществления которой, считалось, напрямую зависел урожай, а значит, роль жречества в древнерусском обществе была очень велика.

Еще одним источником проникновения ересей на Русь стала переводная болгарская и греческая апокрифическая литература, приобретающая огромную популярность среди населения Киевской Руси из-за своего мифологического характера.

Так, христианизация древнерусского общества – длительный и болезненный процесс, породивший, тем не менее, мощную, во многом самобытную христианскую культуру восточнославянского типа.

Кузнецов Валентин

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Відродження традиційних давньослов'янських вірувань (неоязичницькі громади на прикладі м. Одеса наприкінці ХХ – на поч. ХХІ ст.)

Доповідь «Відродження традиційних давньослов'янських вірувань (неоязичницькі громади на прикладі м.Одеса наприкінці ХХ - на поч. ХХІ ст.)» присвячена відродженню в Одесі слов'янського язичництва.

Актуальність роботи полягає в тому, що відродження язичництва (рідновір'я) як етнічної релігії українців з кожним роком набуває все більших масштабів та прихильників. Зокрема, це пов'язано з прагненням подолати ідеологічну кризу, яка утворилася на пострадянському просторі в 1990-і роки і призвела до появи багатьох політичних та релігійних рухів. Тим не менш, картина українського сучасного язичництва залишається невивченою, тим більше, її локальні (регіональні) варіанти, які є доволі важливими для висвітлення загальної. В Одесі ще з кінця 90-х років ХХ ст. функціонує кілька релігійних громад, у 2010 році відкрився філіал слов'янського центру «Ярило», рідновірську літературу все частіше можна зустріти у спеціалізованих магазинах тощо.

Автор ставив перед собою такі завдання: дослідити відродження дохристиянської духовної культури слов'ян в Одесі, проаналізувати її сучасний стан та шляхи модернізації, якими вона пристосовується до умов теперішнього суспільства.

Під час написання доповіді були використані етнографічні дослідження, публікації ЗМІ, публікації самих рідновірів та інформація, розміщена на веб-сайтах організацій, а також матеріали польових досліджень автора.

У ході проведеної роботи автор дійшов до наступних висновків:

1. В Одесі перші осередки модернізованого язичництва з'являються у середині 90-х років ХХ ст. Зокрема, вони були представлені трьома громадами монотеїстичної «РУН-Віри» та більш традиційним учбово-творчим центром «Волховарн».

2. На 2010 рік стабільно функціонує лише кілька рідновірських громад («Мокоша», пасивніше – «Велеяр»), нараховуючи близька 20 прихильників кожна, але спостерігається достатньо велика зацікавленість язичництвом серед молоді.

3. Напрямки модернізації язичництва в релігійних осередках Одеси можна розділити на дві групи: а) переосмислення певних елементів дохристиянської культури Русі, надання їм нового змісту та значення; б) формування нової суспільної бази для розвитку язичництва у сучасному урбанізованому соціумі; в) залучення елементів інших, але споріднених релігійних комплексів (зокрема, ведизм та індуїзм).

Вовк Ольга

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Роль Верхо-Харківського Свято-Миколаївського жіночого монастиря у творчій біографії І. Ю. Рєпіна

Творчі зв'язки І. Ю. Рєпіна з Харківщиною – його «малою батьківщиною» - є об'єктом наукових розвідок істориків, мистецтвознавців, філософів уже не одне

десятиліття. Одночасно ця тема постійно залишається актуальною – як постійно актуальною є творчість митця. Не секрет, що Харківщина справила величезний вплив на творчу біографію художника; разом з тим значення окремих місць, осіб, подій, пов'язаних з нашим краєм, часто потребує більш детального висвітлення, ніж це представлено у багатьох існуючих дослідженнях. Одним із об'єктів, котрі справили вплив на творчість І. Ю. Рєпіна, був Верхо-Харківський Свято-Миколаївський жіночий монастир. З цією обителлю митця пов'язували особливі стосунки, адже його двоюрідна сестра за батьком Емілія (Борисова) була її монахинєю, а згодом – ігуменею.

Авторка ставила на меті дослідити творчі зв'язки І. Ю. Рєпіна з Верхо-Харківським Свято-Миколаївським жіночим монастирем і прослідкувати історію творів великого художника, пов'язаних з цією обителлю.

Джерельна база даної наукової розвідки включає в себе епістолярну спадщину І. Ю. Рєпіна та його сучасників, публіцистику та матеріали періодичних видань, матеріали усної історії. З різних питань, порушених у роботі, авторка посилалася на дослідження О. М. Євстратової, В. М. Москвінова та ін.

Вказані джерела при застосуванні методу логічного аналізу та хронологічного методу дали змогу дослідити історію картин «Портрет Емілії (Борисової)» (1887 р.), «Монахиня» (1887 р.), «Миколай Мірлікійський рятує від страти трьох невинно засуджених» (1888 р. та 1890 р.) та показати роль Верхо-Харківського Свято-Миколаївського жіночого монастиря у їх створенні.

На основі отриманих даних було зроблено висновки щодо вкладу обителі не тільки у розвиток православ'я на Слобожанщині, а й у формування світової культурної спадщини.

Бондаренко Анна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Проблеми морально-етичного виховання дітей та молоді на сторінках періодичних видань Харківської єпархії (1861 – 1884 рр.)

У другій половині XIX ст. в Російській імперії значно зросла кількість релігійної періодики. Харківська єпархія не стала виключенням, де починаючи з 1861 року розпочалось видавництво православної преси. Протягом 1861 – 1867 рр. при Харківській Духовній семінарії видавався журнал «Духовный Вестник», 1864 – 1867 рр. «Духовный Дневник», а з 1867 – 1884 рр. «Харьковские Епархиальные Ведомости».

Духовенство на сторінках періодичних видань Харківської єпархії приймало активну участь у вихованні дітей і молоді. Так, пильна увага до формування особистості спонукала духовенство звернутися до проблем сім'ї, дитячого виховання, школи, що розглядалося як необхідні ланки у вихованні людини на

засадах християнства. На шпальтах православних видань Харківської єпархії різними авторами порушувались питання розлучень, руйнації родинних стосунків серед різних прошарків населення.

На сторінках духовної періодики різними авторами висвітлювалися та обговорювалися невірні, шкідливі погляди та звички суспільства, що негативно впливали на людей і заважали їх моральному розвитку. Також зверталася увага на притаманні для всіх часів пороки, такі як пияцтво, зрада, гра в карти, бійки, пересуди та лайка, критика та висміювання віри, церкви, моральних норм.

Окремо слід виділити статті, які присвячувалися відносно новим явищам у суспільстві, таким як матеріалізм, нігілізм, індиферентизм. При цьому необхідно наголосити, що матеріал подавався у різноманітних жанрах – настановах, повчаннях та проповідях, від ґрунтовних публіцистичних статей, насичених дидактичними настановами, до бесід-діалогів з уявним опонентом.

Підводячи підсумки, слід сказати, що матеріали статей, присвячених проблемам виховання дітей та молоді, дають змогу прослідкувати, як саме Церква ставилася до процесу виховання молоді, які функції у цьому процесі відводилися батькам, які методи боротьби та аргументацію використовувало духовенство проти розповсюдження серед юнацтва нігілістських та матеріалістичних ідей.

Михайлов Дмитрій

*Национальный исследовательский университет «Белгородский
государственный университет»*

**Инославие и неправославные религии на территории Белгородской области
в начале XX века (на материалах Государственного архива Белгородской
области)**

В начале XX века на территории Курской губернии (и, соответственно, современной Белгородской области, входившей до 1954 г. в состав Курской) по информации формуляра МВД за 1901 год «Распределение старообрядцев и сектантов по толкам и сектам» было 78 человек, принадлежавших «...к сектам рационалистического и мистического характеров...». По территории всей империи общее количество «...старообрядцев, сектантов и уклоняющихся» составляло человек 2173738 человек. Из них 21297 человек на территории Курской губернии, и 11074 не указавшие толка или секты.

Основываясь на информации «Обзора Курской губернии» за разные годы начала XX века можно говорить о том, что в 1910 году раскольников всех толков в Курской епархии насчитывалось свыше 25000 человек, а количество сектантов составляло 2116 человек. Однако уже в 1914 году на территории Курской губернии только раскольников всех толков было 26409 человек. В свою очередь, информация о иноверцах и инославных на территории современной Белгородской

области, более конкретно отражена в «Клировых ведомостях». Так, например, в «Клировых ведомостях церквей» I-го благочиннического округа Корочанского уезда за 1916-1917 годы, Курской епархии, Рождество-Богородицкая церковь города Короча насчитывала 13 мужчин, 14 женщин иноверцев, а так же 14 мужчин и 12 женщин инославных (конфессия не указана). В «Клировых ведомостях церквей» I-го благочиннического округа Новооскольского уезда за 1916 год, Соборная Успенская церковь города Новый Оскол имеет записи 13 мужчинах, 21 женщины иноверцах, и 6 мужчинах, 11 женщинах инославных (конфессиональная принадлежность не указана).

На основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что на исследуемой территории в рассматриваемый период проживали адепты различных сект, а так же представители инославных и неправославных конфессий. Основываясь на информации «Клировых ведомостей» и «Обзора Курской губернии», можно говорить о пёстрой религиозной ситуации на исследуемой территории в начале XX века.

Кременев Дмитрий

Ивнянский историко-краеведческий музей

«Восстание звонарей»: реакция жителей Ивнянского района на закрытие церквей в 1929 г.

Осенью 1929г. в ходе проведения компании по хлебозаготовкам, на территории Белгородского округа Центрально-Черноземной области, местными органами власти, были закрыты и превращены в зернохранилища практически все церкви. Насильственное изъятие хлеба у крестьян, закрытие и осквернение храмов, вызвало всплеск массовых выступлений против Советской власти. Только за октябрь отмечено 4 выступления. Одним из таких выступлений, и, пожалуй, самым массовым, стало – восстание крестьян Ивнянского района 30 октября – 4 ноября 1929 г. Сохранившиеся в народной памяти, как «Восстание звонарей».

30 октября 1929 г. под набатный звон колоколов в с.Новенькое Ивнянского района Белгородского округа, произошло массовое выступление жителей села, главным образом женщин. Были избиты местные комсомольские и партийные активисты, убит уполномоченный по хлебозаготовкам. Основными лозунгами восставших, были - не закрывать церковь, отпустить из под стражи священника, прекратить хлебозаготовки. По примеру крестьян с.Новенькое, произошли массовые волнения и в других селах Ивнянского района – с. Берёзовка, с. Верхопенье, с. Федчёвка, с. Курасовка и с. Песчаное. Везде причины были одни-насилльственное изъятие хлеба, закрытие и осквернение храма, арест или задержание священника. В с.Песчаное на подавление восстание и восстановления Советской власти, был привлечен отряд в количестве 90 бойцов с применением

авиации и пулеметных расчетов. После восстановления деятельности органов Советской власти в районе, политическим отделом ОГПУ, были произведены массовые аресты зачинщиков и участников выступления.

События в Ивнянском районе, заставило руководство Белгородского окружного комитета ВКП(б) приостановить кампанию на закрытие церквей и пересмотреть правильность произведенных ранее закрытий храмов по районам округа.

Історія Слобожанщини

Калініченко В'ячеслав

Харківська державна академія культури

До питання про оренду землі в українському доколгоспному селі (1921 – 1930 рр.)

Важливою формою удосконалення виробничих відносин в умовах непу була земельна оренда.

Комплексний аналіз оренди землі в українському селі в роки непу випав з поля зору дослідників.

Основним джерелом для вивчення земельної оренди в 20-х роках в УСРР є матеріали весняних обстежень сільського господарства (вибіркові подвірні опитування).

Через економічну та політичну кризу більшовикам довелося поступитися комуністичними принципами. Вперше про дозвіл оренди заявлено в 1921 р., а потім затверджено Земельним кодексом УСРР в 1922 р.

Більшовики дозволяли оренду землі тільки для трудових господарств, оренда дозволялася лише господарствам, тимчасово ослабленим внаслідок стихійного лиха, відсутності робочих рук, реманенту і худоби. Здавати землю в оренду дозволялося на термін не більше однієї сівозміни (3 роки). Ніхто не міг взяти в оренду землі більше, ніж в змозі обробити силами власної родини. Суборенда категорично заборонялася. Радянське законодавство обмежувало розмір оренди, карало за кабальні форми орендних угод.

У 1920-ті роки оренда землі була розвинена у заможних багатопосівних господарствах. Здавцями землі (орендодавцям) у 1920-х роках були здебільше безпосівні та малопосівні господарства. Орендний фонд складав всього 10 % від загального землекористування селянства УСРР в 1920-ті роки. Тому казати про розземелювання на базі орендних відносин у доколгоспному селі не має підстав.

З початком примусової суцільної колективізації оренда землі стала зайвою. З квітня 1930 р. оренда землі в УСРР припинялася.

Корж Кристина

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Особливості нової економічної політики на Україні

Суть непу вбачалась у зміцненні союзу робітників і селян, оскільки внаслідок такої консолідації можна було вирішити проблеми економічної відсталості країни.

Спочатку неп розглядався більшовицькими теоретиками як тактичний хід, тимчасовий відступ, і лише згодом – як один із можливих шляхів до соціалізму. Неп – це комплекс заходів перехідного періоду, який передбачав заміну продрозкладки проподатком; використання товарно-грошових відносин, формування ринку; кооперування трудящих; запровадження госпрозрахунку, посилення особистої зацікавленості у результатах праці; тимчасовий допуск капіталістичних елементів у економіку.

Протягом 1921 – 1922 рр. формується непівська модель організації суспільства, яка фактично реалізовувалася на практиці.

Неп зумовив суттєві зміни і в промисловості. Контролюючи важку промисловість, держава передала в оренду організаціям (кооперативам, артілям та ін.), а також приватним особам дрібні підприємства. В Україні 1921 р. в оренду було здано 5200 таких підприємств, тобто майже половину наявного фонду. Розпочатий процес роздержавлення та запровадження госпрозрахунку вимагав гнучкішої форми управління.

Як і кожна перехідна модель, неп не міг остаточно стабілізувати економічний розвиток. До того ж реформаційні пошуки призводили й до появи кризових явищ (товарний голод, інфляція, фінансова криза та ін.). Та все ж завдяки «відбудовчому ефекту» (завантажувалося наявне обладнання, використовувалися староорні землі та ін.), відбувалося зростання економічних показників.

Крім економічних протиріч, поглиблення непу дедалі більше виявляло серйозні політичні та соціальні протиріччя.

Отже, нова економічна політика була реакцією на об'єктивні обставини – кризовий стан економіки, невдоволення селян продрозкладкою, спад світового робітничого руху тощо. Запровадження непу в Україні зумовило відродження приватної ініціативи, сприяло поліпшенню економічної ситуації. Ця політика була вимушеним тактичним кроком, здійсненим під тиском обставин, а не стратегічною лінією. Згортання наприкінці 20-х років непу зумовлене внутрішніми економічними протиріччями цієї політики та суперечливими процесами, які вона зумовила в суспільстві: зниженням темпів розвитку, вичерпанням ресурсів, небажанням більшовицької партії ділитися владою і поширити дію економічного плюралізму на сферу політичну; швидкою диференціацією суспільства, зростанням соціальної напруги, а значить, і створенням соціальної бази для рішучої відмови від ринкових відносин.

Байкеніч Дмитро

Луганський національний університет імені Т. Г. Шевченка

Українські переселенці з Польщі на теренах Харківської області в 1945 році

В 2010 р. відзначається 65-та річниця однієї з найтрагічніших сторінок нашої історії – депортації українського населення з Польщі в УРСР. Не оминув буревій подій і терени Харківської області. За планом на Харківщині мало бути розселено 5600 сімей, а згодом 6100.

З 22 квітня – 1 жовтня 1945 р. до області прибуло 873 родини, які нараховували 3921 душу. Всі вони по 2-3 родини були поселені в 9 районах області. До кінця року кількість переселенців становила 918 господарств з 4122 осіб.

Попри всі обіцянки заможного життя на місцях розселення, виникало багато питань. Незабезпеченість житлом змушувала сім'ї тинятися з одного колгоспу до іншого, нерідко навіть по різних районах області. Частина переселенців отримала окреме житло, частина була доприселена до місцевих колгоспників.

Примус записуватися до колгоспів та усупільнювати привезене з собою майно спричиняв психологічний шок колишнім приватним хліборобам. Також не піддавалося до розуміння недосконало побудована політика місцевої влади. Лише в поодиноких колгоспах турботливо віднеслися до прибулих – для них було заготовлено харчі та паливо на зиму тощо.

Атеїзм, що проповідувався на державному рівні, також ламав всю столітню систему уявлень глибоко релігійних людей. Образи національного та соціального напрямку змушували переселенців та їх дітей або захищатися, або повністю асимілюватися з місцевим населенням.

Всі фінансові розрахунки за майно, що залишилося в Польщі, мали бути проведені на місці вселення. Проте, зіштовхнувшись з купою проблем, переселенці відмовлялися здавати акти накладні залишеного майна. Окрім розрахунків, переселенцям надавали фінансову допомогу, яка не поверталася та кредит на 3 роки для господарського улаштування. Передбачалося також звільнення від державних податків на 2 роки від часу вселення.

Таким чином заселення території Харківської області українцями депортованими з Польщі протягом 1945 р. відбувалося без заздальгідь підготовленого плану, що і призвело до зменшення кількості прибулих надалі.

Кушнарєв Сергєй

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

**Строительство Новой засечной черты в междуречье Оскола и Северского
Донца в 60-80-х годах XVII века**

Заселения Слободской Украины длительное время привлекало к себе внимание исследователей. Однако некоторые вопросы остаются недостаточно освещенными, а отдельные – вовсе не изученными. К ним относится и заселение междуречья Северского Донца и Оскола южнее Белгородской черты (бассейн рек

Волчья, Казинка, Двуречная, Бурлук и др.), возведение оборонительных сооружений от устья Оскола до впадения в него реки Валуй и роль Валуйской крепости в организации строительных работ. Большой фактический материал по данной проблеме позволяет установить последовательность заселения указанного региона в 60-80-е годы XVII века, что обуславливалось рядом причин, в том числе внутренним и внешним положением Российского государства и планами царского правительства по защите южного порубежья от татарских набегов.

Заселение территории между Северским Донцом и Осколом, в центре которой проходил Изюмский шлях, началось в конце 60-х гг. XVII века. Особое место в этом процессе занимает крепость Валуйка со своей системой станичных сторож и разъездов.

20 января 1676 года валуйский воевода Елисей Зиновьев получил царский указ «с поспешанием» обследовать реку Оскол между Валуйкой и Цареборисовым и собранные материалы прислать в Москву. Воевода должен был составить подробное описание бродов и перелазов через реку, рельефа, заболоченности местности, а также приобщить к нему свои личные соображения о наиболее удобных местах строительства укрепленных городков на Осколе. В феврале того же года Е. Зиновьев докладывал: «А бродов по реке Осколу нет. А крепостям по реке Осколу от Цареваборисова до Валуйки быть не мочно, потому что по Осколу перелазов татарских много». В Разрядном приказе не согласились с мнением валуйского воеводы о нецелесообразности строительства укреплений по реке Осколу, и ему было приказано в том же году построить городок на Топольском перелазе. По счету этот городок явился вторым (после слободы Двуречной) населенным пунктом и первой крепостью части Изюмской черты, которая вскоре прошла между Валуйкой и Цареборисовым.

Строительство городков-крепостей на остальных татарских перелазах через реку Оскол в 1677-78 гг. не производилось, а в 1679 году вышел царский указ о строительстве Новой черты, для того, чтобы «и реками и селами в защиту тем Харьковскому полку и иным многим городам и уездам».

Таким образом, вместо намечавшегося ранее и уже начатого строительства разрозненных городков по реке Осколу валуйские служилые люди должны были, согласно царской грамоте валуйскому воеводе Аверкию Опухтину, принять участие в сооружении на том же участке реки сплошной оборонительной линии. Всего на строительство Новой черты на участке между Валуйкой и Цареборисовым одновременно было выставлено 2327 человек под руководством валуйского воеводы и сотенных старшин черкасских слобод. Работы были начаты в июне 1680 года и закончены к концу 1681 года. Одновременно с укрепленными пунктами создавались и поселения-городки. Воеводе, руководившему

строительством, было дано указание о предоставлении льгот для переселенцев, которые хотели осесть на Новой черте.

Созданием нового укрепленного рубежа на южных границах государства российское правительство как бы подводило итог заселению Слободской Украины в XVII веке.

Шаповал Дмитро

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Нові дослідження з давньої історії міста Вовчанська

Вовчанські старовинності досліджувалися протягом багатьох років. Серед провідних харківських вчених-археологів, які зробили свій внесок у вивчення вовчанських старожитностей, слід особливо виділити О. С. Федоровського, Б.А. Шрамко, В.І. Кадеєва, В.К. Міхеєва, а також місцевих краєзнавців-археологів В.О. Бабенка, М.Т. Євстропова та ін.

В історіографічній традиції описання вовчанських древностей установився стереотип, який в літературі проявляється одним реченням: «На території сучасного міста [Вовчанська] та поблизу нього знайдені пам'ятки культури давніх часів, зокрема 2 неолітичні поселення (V – IV тисячоліття до н.е.), кургани ранньобронзового віку (III тисячоліття до н.е.), поселення черняхівської ранньослов'янської культури (II – VI століття н.е.), а також городище та 5 поселень VIII – IX століть салтівської культури із змішаним слов'яно-аланським населенням». Ми зробили спробу розширити, доповнити та, по можливості, уточнити дану тезу. Цим обґрунтовується актуальність та новизна нашого дослідження, адже, по суті, ми наважилися зламати усталену тенденцію описання. Важливо, що всі припущення, доповнення та уточнення, зроблені в даному дослідженні, базуються на архівних документах та першоджерелах: археологічних звітах дослідників, рукописах, матеріалах музейних колекцій або ж в їх основу покладені найновіші дослідження сучасності.

Завдяки вивченню архівних матеріалів МАССУ, зокрема звітів В. І. Кадеєва з археологічних розкопок на Вовчанщині, нами були виявлені дані про присутність тут знахідок часів пізнього палеоліту. Тому хронологічні рамки охоплюють величезний період від палеоліту до монгольського нашестя.

В дослідженні уточнена кількість неолітичних поселень (з трьох до чотирьох), виявлених поблизу та на території міста Вовчанська і встановлено, що населення проживало на землях Вовчанська і за доби енеоліту, а не лише доби нового каменю. (Ці уточнення отримані в результаті вивчення спеціальної археологічної літератури та на основі звітів М. Т. Євстропова про археологічні дослідження на Вовчанщині).

Характеризуючи добу розквіту та життєдіяльності етносу знаменитої салтівської культури, нами уточнюється кількість селищ салтівців виявлених на території та поблизу міста Вовчанська, подається їх короткий опис, розширюються відомості і щодо характеру Вовчанського городища в цілому. Зазначимо, що салтівські пам'ятки Вовчанщини досить широко освітлені в літературі, але ми беремо за основу найновіші дослідження харківського археолога В.В. Колоди.

Таким чином дане дослідження є першою спробою зібрати, проаналізувати та систематично викласти комплексний матеріал з давньої історії міста Вовчанська.

Зеленська Дар'я

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Вплив аграрної політики радянської влади на розвиток повоєнного харківського села

Тема дослідження економічних відносин, зокрема аграрної історії та розвитку сільського господарства післявоєнного періоду є малодослідженою, а тому в наш час дуже актуальна. Наукова новизна даного дослідження полягає в аналізі впливу відносин на стан сільського господарства країни і Харківського регіону зокрема. Щодо питання історіографії, то в науковій літературі радянського періоду вчені прославляли здобутки партії у сфері аграрної політики з неодмінною розбудовою колгоспів, дещо писали про згубні наслідки посухи 1946 р. для сільського господарства, подавали відомості щодо врожайності зернових, частково згадуючи про стан справ і в Україні. Лише в період незалежності з'явилась можливість ретельно проаналізувати передумови та причини економічних негараздів в країні та об'єктивно висвітлити історію аграрних перетворень на селі.

Невідповідальність державних заготівельних цін на продукцію сільського господарства та державних оптових цін на промислову продукцію, що постачалася сільському господарству (у довоєнні часи дістала промовисту назву «ножиці цін»), не тільки не зникла, а швидко зростала. Нікого не турбувало, що сільське господарство Харківщини повоєнних часів, як і України в цілому, було зовсім зруйноване, колгоспи, радгоспи – пограбовані, сотні сіл – спалені. Незважаючи на величезні збитки, сільський товаровиробник змушений був нести подвійний тягар – відбудувати, відновлювати село та продуктивні сили у промисловості. Крім «ножиць цін», що стосувалися продукції, виробленої у державному секторі, селяни змушені були платити обов'язковий податок на землю та численні податки натуральні, з продукції присадибної ділянки.

Над селом нависав величезний бюрократичний апарат, єдиним завданням якого було вилучення з нього максимально можливого обсягу продукції, виробленої як у громадському господарстві, так і на присадибній площині.

Одержуючи директиви центру, ЦК КП(б)У та Рада Міністрів УРСР спрямовувала партійні та радянські органи на вилучення зерна із села незалежно від його становища. Для успішного проведення кампанії хлібозаготівлі використовувалися засоби грабіжницького характеру: від визначення «біологічної врожайності» з кожного гектара посівів до різних видів покарань партійних та радянських працівників, голів колгоспів, рядових селян за затримку хлібоздачі тощо.

Згадуючи початок хлібозаготівлі у 1946 р., М. Хрущов зазначав: «План встановлювався вольовим методом, хоча в органах преси та офіційних документах він «обґрунтовувався» науковими даними... При цьому виходили головним чином не з того, що було вирощено, а з того, скільки можна одержати в принципі, вибити у народу в засіки держави».

Яскравим підтвердженням цих слів є постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У про хід хлібозаготівлі по областях Української РСР від 23.01.1946:

«У багатьох регіонах Української РСР, які не виконали своїх зобов'язань перед державою на 01.01.46 р. останнім часом серйозно послаблено увагу партійних і радянських організацій у справі хлібозаготівлі. У цих областях не тільки не вживаються заходи до посилення заготівлі у січні, а допущено різке зниження хлібозаготівлі, і в окремих областях навіть згорнули здачу хліба, тоді як колгоспи України мали віддати державі з урожаю 1945 р. приблизно 68 млн. пудів хліба, з них Харків - 6848 тис. пудів. Раднарком УРСР і ЦК КП(б)У мають у своєму розпорядженні факти, які свідчать, що в деяких областях УРСР керівники партійних та радянських організацій не ведуть рішучої боротьби з протидержавною політикою укриття хліба від здачі державі та припускають у керівництві хлібозаготівлями серйозні помилки і недоліки, що дезорганізують хлібозаготівлі.

У багатьох колгоспах до виконання плану хлібозаготівлі незаконно створюються різного роду фонди, також мають місце численні випадки грубого порушення закону про хлібопостачання, коли колгоспи витрачають зерно на внутріколгоспні потреби значно більше 15% від зданого хліба державі, що гальмує успішне проведення хлібозаготівлі.

В постанові Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У про хлібозаготівлі по областях УРСР від 22 липня 1946 р. зазначалось, що Харківським колгоспам необхідно збільшити розмір обов'язкових поставок зерна державі на 100 тис. пудів.

Незважаючи ні на що, вилучене примусово зерно відправляли за кордон, але подібної «інтернаціональної допомоги» харків'яни не одержали.

Відчувалась також гостра нестача робочої сили, відсутність необхідної сучасної сільськогосподарської техніки, посуха 1946 р., повоєнний голод в багатьох регіонах області та в цілому по Україні, чисельні факти порушення Статуту сільгоспартії – саме ці фактори заважали подальшому розвитку аграрних відносин в Україні та Харківському регіоні зокрема.

В якості висновку слід зазначити, що дійсно безправним і тяжким було становище селян. Подекуди до колгоспників керівники колгоспів застосовували рукоприкладство, про що свідчать листи на ім'я Хрущова та інших керівників України.

Рачков Євген

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Міграційні процеси на Харківщині за даними всесоюзних переписів населення 1970 та 1979 рр.

Міграція населення є процесом переміщення людей через кордони певних тери-торій зі зміною назавжди або на якийсь час постійного місця проживання. При дослідженні цього питання був використаний комплекс різноманітних статистичних джерел, в тому числі повідомлення Центрального статистичного управління при Раді Міністрів СРСР щодо попередніх підсумків Всесоюзного перепису населення 1970 р., повідомлення статистичного управління Харківської області щодо населення Харківщини за даними Всесоюзного перепису 1979 р., дані Всесоюзних переписів населення 1970 та 1979 рр. Крім того в роботі була використана спеціальна наукова література таких авторів, як В.О. Болдирєв, Л.Л. Рибаківський, Д.І.Валентей, М.М. Вівчарик тощо.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що на підставі аналізу вище зазначеного комплексу статистичних джерел та спеціальної наукової літератури було визначено демографічні наслідки міграційних і урбанізаційних процесів на Харківщини в 60-70 рр. ХХ ст. та витоки подальшої кризи відтворення народонаселення.

15 січня 1970 р. відбувся черговий Всесоюзний перепис населення. Дані щодо міграції населення, а також числа та складу сім'ї були отримані шляхом опитування не усіх, а тільки 25% жителів країни. До міграційного населення відносилися особи, що проживали безперервно на постійному місці проживання менше двох років. Новий перепис був проведений 17 січня 1979 р. Він якісно відрізнявся від попереднього організаційно та методологічно. Результати переписів показали, що загальна чисельність населення Харківської області в 1970 р. становила 2826,1 тис. осіб, а в 1979 – 3055,7 тис. осіб. Таким чином,

загальна чисельність населення в області збільшилась на 229,6 тис. осіб, тобто на 8,1%. За досліджуваний період відбулось значне зростання міського населення області на 334,5 тис осіб. Саме за рахунок міграцій «село - місто» міське населення Харківщини збільшилось на 216,4 тис. осіб.

Отже, Всесоюзні переписи 1970 та 1979 рр. засвідчили, що в Україні найважливіші зміни територіальної структури населення відбувалися у напрямку перерозподілу людей між містом і селом на користь першого. Завдяки міграційним потокам «село – місто» помітно зросло населення українських міст, що дало змогу Харківській області стати за відносно короткий історичний період високо урбанізованим регіоном.

Коніва Юлія

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Татарські шляхи та сакми на теренах України XIV-XVII століття

Тема доповіді – татарські шляхи та сакми, є важливою для сьогодення, тому що її розкриття показує, насамперед, значення шляхів, як для економічного розвитку тодішнього суспільства, а саме створення торгових центрів, які в подальшому перетворюються на великі торгові міста. Має вона значення і для розуміння військової взаємодії між кочовими народами та осілим населенням, саме через шляхи сполучення (в даному випадку через татарські шляхи та сакми). Щодо економічного значення татарських шляхів, то можна зазначити, що шляхи сприяли не тільки розвитку торгівлі у степовій зоні, але й сприяли розвитку міжнародної торгівлі. Що ж до військових справ, то дані шляхи та сакми, на нашу думку грали важливу роль, як для татар (кочовий народ) так і для населення Речі Посполитої та Московії (осіле населення). Адже татари здійснювали по цих шляхах свої загарбницькі походи так і козаки та війська Речі Посполитої і Московії йшли війною на татар та турків, також використовуючи ці шляхи та сакми.

Якщо прослідкувати шляхи та сакми від їх початку, тобто з територій татарських орд (все Причорномо'я і Приазов'я) до їх умовного кінця (в більшості випадків це територія лісостепу іноді, але дуже рідко лісова зона), то це майже вся нинішня територія України, а також у деяких випадках Молдови, Росії та Польщі. Але що стосується даної роботи, то географічні рамки охоплюють територію України, а якщо точніше то це лісостепова і степова її зони.

Щодо хронологічних рамок, то в даній роботі вони охоплюють період з XIV по XVII століття. Якщо розбирати кожне століття окремо, то можна побачити інтенсивність розвитку економіки та військової активності. Наприклад, з XV по XVII століття збільшується активність військових походів по татарських шляхах.

Це можна прослідкувати, наприклад, з мемуарів Л. Боплана та Михалона Литвина.

Наша доповідь спрямована на те щоб показати, як розвивалася торгівля та військова справа у період з XIV по XVII століття на території України, саме через розвиток татарських шляхів та сакм. Наприклад, якщо це стосується торгівлі, то це поява на торгових шляхах нових міст, а точніше торгових міст, і припливом та відпливом купців у цих містах. Що до військової справи, то це кількість і шляхи набігів, які здійснили татари по цих шляхах на Річ Посполиту та Московію. Або ж навпаки рух козацьких військ по цих шляхах, або ж військ Речі Посполитої чи Московії.

Регіональні проблеми історії культури

Лыскова Екатерина

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

История книготорговли в Харькове во II половине XIX в.

Первые книжные магазины появились в Харькове в начале XIX в., тогда книготорговлю в городе наладили иногородние купцы. Основными потребителями книжного рынка были студенты и преподаватели. Но, в аристократических и богатых домах того времени мода иметь библиотеку считалась одной из принадлежностей к высшему обществу.

Книжная торговля XIX в. в литературе освещается в основном на примере Москвы и Петербурга. Отчасти это объясняется скудностью провинциального книжного рынка, а также тем, что те же провинциальные книжные лавки являлись филиалами крупных столичных книготорговцев.

В I половине XIX в. книжная торговля в Харькове развивалась крайне медленно, и была представлена менявшими друг друга представителями столичных книгопродавцев – комиссионеров Харьковского университета. К середине века наиболее крупной в Харькове была лавка комиссионера императорского Харьковского университета книгопродавца Апарина.

Количество книжных лавок в Харькове постоянно менялось, некоторые прогорали и быстро закрывались, другие наоборот завоевывали собственного клиента и прочно утверждались на книжном рынке города. Так, по статистическому описанию г. Харькова за 1856 г. существовало 11 магазинов с книжными товарами. А в 1870 г. в Харькове упоминается 7 книгопродавцев. По статистическим данным за 1884 – 1885 г. книгами вели торговлю в Харькове 16 книжных магазинов.

К этому времени относится и становление антикварной и букинистической торговли. Большинство букинистов торговали в развале. У антикваров в основном были книжные магазины. К сожалению, ассортимент подобных магазинов Харькова неизвестен, так как не издавались каталоги.

Харьков, хоть и был провинциальным городом Российской империи, но не отставал от культурных процессов, происходящих в столицах. К сожалению, история книжной торговли в Харькове практически не рассматривалась. И при наличии изданий, посвященных книжной Москве, Петербургу, Киеву, история книжного Харькова остается не изученной. А ведь эта тема позволяет по новому взглянуть на культурную жизнь города, в котором, не смотря на всю

«провинциальность» книжная торговля была представлена всеми специфическими отраслями книжного дела, а также имела свои уникальные особенности, а количеству и ассортименту книжных магазинов того времени могли бы позавидовать современные книготорговцы и библиофилы.

Титаренко Олена

Донецький національний університет

Кіно в житті населення Донбасу під час Великої вітчизняної війни

Аналізуючи питання повсякденного життя населення Донбасу в період Великої Вітчизняної війни важливо серед іншого розглянути і питання духовного життя, зокрема вплив на нього кінематографу. Особлива роль кіно зумовлюється його здатністю не лише впливати на систему естетичних ідеалів та смаків населення, але й відігравати роль чинника пропаганди. Певне уявлення про місце кінематографу в житті населення регіону надає аналіз архівних джерел, періодики, мемуарної літератури, матеріалів інтерв'ю з очевидцями тих подій.

З перших же днів війни українське кіно стало потужним фактором мобілізації зусиль населення на боротьбу з ворогом. Репертуар кінотеатрів зазнав певних змін, значне місце в ньому посіли хронікальні репортажі з полів битв, потім – фронтові спецвипуски, документальні фільми. Своєрідною реакцією ігрового кінематографу стали «Бойові кінозбірники».

Окупація регіону стала часом впливу на свідомість населення нової культурно-ідеологічної традиції. Кінотеатри призначалися для задоволення духовних запитів як німецьких військовослужбовців, так і місцевих жителів. До репертуару кінотеатрів увійшли німецькі художні стрічки та в ряді випадків радянські фільми аполітичного змісту. Для багатьох місцевих жителів великий інтерес становили німецькі кінохроніки, які достатньо оперативно відбивали перебіг бойових дій і надавали можливість хоч якоюсь мірою дізнатися про ситуацію на фронтах. З метою залучення населення на роботу до Німеччини, створення позитивного іміджу цієї держави практикувалася демонстрація виготовлених на мовах народів Радянського Союзу пропагандистських фільмів.

Після звільнення регіону від окупантів перед владою постало завдання нейтралізації нацистської пропаганди, ознайомлення із кінофільмами, знятими українськими кінематографістами в евакуації. Особливо значний вплив в цьому плані мали фільми «Райдуга», «Вона захищає Батьківщину», «Два бійці». Вагому роль в плані мобілізації населення на відбудову зруйнованого війною господарства відіграла робота знімального пункту Київської студії кінохроніки у Сталіно. Таким чином в умовах війни кінематограф і за радянської влади, і в умовах окупаційного режиму став потужним пропагандистським засобом, що сприяв реалізації політичних цілей.

Бондаренко Станислав

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Харьковский студент за чтением: интересы, традиции, правила. Вторая половина XIX – начало XX века

В приведенном очерке автор рассматривает некоторые особенности культуры чтения харьковских студентов во второй половине XIX – начале XX века. Исследование основано на материалах крупнейших библиотек города. Долгое время студенты высших учебных заведений Харькова не имели возможности широко пользоваться библиотеками. Их доступ к интеллектуальным богатствам был существенно ограничен недостаточным развитием библиотечного дела в Харькове на протяжении почти всей первой половины XIX века. Особенности работы библиотеки Харьковского императорского университета иногда существенно ограничивали возможности доступа студентов к ее фондам. Отдельная студенческая библиотека была основана только спустя двадцать лет после основания университета.

Небольшое количество свободного времени, зачастую низкий уровень доходов, сложные бытовые условия чрезвычайно осложняли удовлетворение интеллектуальных потребностей читателей-студентов. Специально предназначенные для них библиотеки страдали от бедности, неорганизованности, шаткости своего правового статуса, принося читателям ряд новых неудобств. Чтение, как культурная практика среди студентов, требовала от них, нередко, значительно большей выдержки и усилий, чем это представляется современному пользователю библиотек.

Открытая в 1886 г. Харьковская общественная библиотека, существенно улучшила положение читателей-студентов. Несмотря на то, что по числу книг на момент своего открытия, она уступала университетской библиотеке, студенты активно пользовались ее читальным залом, составляя половину посетителей. Таким образом, в данной работе рассматривается круг чтения и литературные запросы студентов – пользователей Харьковской общественной библиотеки, библиотеки Харьковского императорского университета и ее студенческого филиала в контексте особенностей, распорядка и правил их работы на протяжении второй половины XIX – начала XX века.

Колесник Ольга

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

История развития древнерусской живописи

Древнерусская живопись – это явление исторически сложное и многогранное. Каждый период её развития как бы раскрывает отдельные стороны её сущности. В данной работе сделана попытка наглядно проследить происходящие изменения в развитии древнерусской живописи в соответствии с выделенными периодами.

Историческая кривая развития древнерусской живописи очень изменчива. Стремление к созданию подлинного, высокого искусства постоянно сталкивалось с различного рода препятствиями, затруднениями, которые приводили к изменению и упрощению творчества. История древнерусского искусства – это драматическая история. Признание этого факта способно только повысить в наших глазах ценность тех взлетов, которые неоднократно в нем происходили.

Хронологические рамки работы затрагивают XI – XVI века. За этот период можно выделить 5 ступеней развития живописи.

За последнее время интерес к древнерусской живописи заметно возрос. Она стала предметом активного собирательства и коллекционирования, изучения и выставочной деятельности, её реставрируют, и издают. Иконы хранят историю нашего прошлого, они являются для нас также прямыми источниками того времени. Когда-то историк Н.Костомаров откровенно признался, что его интересуют в новгородской иконе «Молящиеся новгородцы» больше всего изображение костюмов новгородских бояр-купцов XV века. И в наши дни историки, археологи и даже некоторые искусствоведы ставят в заслугу древним иконописцам то, что они пытались изображать русских людей во всем их бытовом окружении, среди деревянных построек, плугов, саней, лыж и т.п. Хотя некоторые ученые отрицали этот факт.

В данной работе автор попытался проследить изменения в развитии древнерусской живописи и доказать, что иконописные памятники являются очень важным историческим источником.

Сахно Оксана

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Вчені-мистецтвознавці Харківського університету

кінця XIX – початку XX ст.

У кінці XIX – на початку XX ст. Харківський університет стає одним із центрів розвитку мистецтвознавчої науки. Це час коли історії мистецтвознавства почали більше приділяти уваги як науці. Проблему розвитку мистецтвознавства в Харківському університеті почали висвітлювати з початку XX ст. і це було пов'язане, перш за все, з прибуттям до університету Є. К. Редіна, а пізніше його послідовника по кафедрі історії і теорії мистецтва – Ф. І. Шміта. Саме з іменами

цих професійних вчених ми і пов'язуємо розвиток мистецтвознавства як наукового напрямку.

Єгор Кузьмич Редін (1863-1908 рр.) – видатний представник російської та української історико-мистецтвознавчого наукового напрямку кінця XIX – початку XX ст., відомий вчений, педагог, громадський діяч і публіцист. Життя, творчість, громадська діяльність Є.К. Редіна – важлива сторінка в розвитку історії мистецтва. З появою в Харківському університеті Є. К. Редіна почалося систематичне викладання історії та теорії мистецтва. Його справедливо вважають фундатором вітчизняного мистецтвознавства, джерелознавства та бібліографії мистецтва. Саме він став першим істориком мистецтва і засновником харківської школи мистецтвознавства. Його активна діяльність сприяла розвитку історії мистецтва, музеєзнавства, а також популяризації знань з історії вітчизняного і світового мистецтва серед харків'ян.

Федір Іванович Шміт (1877 – 1941 рр.) – видатний історик і теоретик мистецтва. Блискучий знавець античного мистецтва Візантії, епохи Відродження, визнаний авторитет російсько-візантійської мистецтвознавчої школи. У харківський період своєї діяльності створив теорію циклічного розвитку мистецтва, яка принесла йому широку популярність. Досліджував психологію образотворчого мистецтва, музеєзнавство, історію мистецтва України, проблеми охорони пам'яток мистецтва та старовини.

Регіональні проблеми історії науки та освіти

Наливайко Юлія

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

Олександр Федотов-Чеховський і вітчизняні традиції вивчення правового документа

Чільне місце у вивченні документа у XIX ст. належить правовій науці. Під впливом геттінгенської історичної школи формуються теоретичні засади історичної школи права. Виняткова увага німецької історичної школи до джерел і їх критики мала декілька позитивних результатів. По-перше, актуалізовано проблему критики джерел. По-друге, посилено тенденцію вивчення правових документів, ставлення до яких ґрунтувалося на більшій довірі, ніж до наративу. По-третє, поширено практику видань правових документів.

На підросійських українських теренах одним із перших, хто звернувся до вивчення актового матеріалу на засадах історико-правової науки, був професор Харківського та Київського університетів Олександр Олексійович Федотов-Чеховський (1806–1892), котрий залишив помітний слід у багатьох галузях гуманітарного знання. Прогресивні ідеї західноєвропейської науки вплинули на становлення О. Федотова-Чеховського як дослідника. Підтвердженням цьому слугує творча спадщина науковця, що стала втіленням кращих зразків методики дослідження історичних джерел, зокрема правових актів.

Особливо слід поцінувати працю «О форме и содержании правых грамот, напечатанных Археографической комиссией» (1848). Розвідка О. Федотова-Чеховського наслідувала постулати західноєвропейської класичної дипломатики, утім, орієнтовані на український дипломатарій, а увиразнення діловодного аспекту при розгляді «правих грамот» певною мірою виокремлює її з-поміж інших. О. Федотов-Чеховський виступив не просто провідником ідеї всебічного вивчення правових актів, але чи не першим спробував підкреслити значення різних дисциплін для накопичення знань про матеріальну й інформаційну складові документа, розкрити зв'язки законознавства з дипломатикою, палеографією, філологією та іншими галузями знань, що є дотичними чи спорідненими стосовно об'єкта досліджень. Скромного обсягу розвідка О. Федотова-Чеховського стала новаторською для свого часу, а її положення одержали продовження у творчості ідейних однодумців, колег-правників, послідовників у галузі дипломатики творчість О. Федотова-Чеховського приваблює новим прочитанням.

Мазуркевич Ольга

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
Ідеї П. Отле і їх освоєння в українському науковому просторі
в 1920-1930-х рр.

Помітним історіографічним явищем серед наук документально-комунікаційного циклу початку ХХ ст. є творчість вченого світового визнання Поля Отле (1868–1944). Наслідуючи надбання різних наук – архівознавства, бібліотекознавства, бібліографії, дипломатики – П. Отле запропонував т. зв. «документаційний» підхід до вивчення документів у межах їх життєвого циклу. Допускаючи множинність тлумачення поняття «документація», дослідник виводить ще одне визначення спеціальної галузі знань, яка займається вивченням документів, сфери їх створення і функціонування. У документації виокремлюються ширший і вузький аспекти значення документа, а, отже, і об'єктів дослідження. Це означає визнання існування двох відгалужень документації – загального, спеціалізованого на студіюванні всіх видів документів, і вузького, орієнтованого на адміністративну документацію. Позитивним моментом стало усвідомлення першочерговості для соціальної інституціоналізації дисципліни розширення мережі науково-дослідних установ.

Системний підхід до вивчення документа спонукав науковця порушити одночасно питання, пов'язані зі студіюванням його інформаційної та матеріальної складових. Прийняття теорії «життєвого циклу» дозволило розширити межі розгляду документа та комплексно підійти до його студіювання в ув'язці з документально-комунікаційною сферою діяльності суспільства.

Мало відомою сторінкою розвитку вітчизняної науки є освоєння ідей П. Отле в УСРР у 1920–1930-і рр. Провідними науковими установами, що взялися активно розробляти новітні здобутки зарубіжної документаційної науки, стали Український науковий інститут книгознавства при Головній книжковій палаті (1922) та Всеукраїнський інститут раціоналізації управління Народного комісаріату Робітничо-селянської інспекції (скорочена назва – Інститут раціоналізації управління, 1929, Харків), утворений на базі Всеукраїнського інституту праці (1921), який перебував у підпорядкуванні Народного комісаріату праці УСРР. Їх розробки, оприлюднені на сторінках фахових періодичних видань, віддзеркалюють масштаби запозичень, трансформації зарубіжних ідей на вітчизняному науковому ґрунті.

Устименко Олександр

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Харківська радянська школа-інтернат для незрячих дітей у міжвоєнний період (20-30-ті роки ХХ ст.)

Історія Харківської радянської школи-інтернату ім. В. Г. Короленка для сліпих дітей та взагалі вивчення життя незрячих на Харківщині в радянський період є актуальною проблемою, оскільки спеціальних наукових досліджень з цієї теми немає, існують лише фрагментарні напрацювання популярного характеру. Дослідження історії Харківської школи-інтернату для сліпих дітей є важливим в контексті вивчення історії розвитку спеціальної освіти для незрячих на Харківщині. Крім того, вивчення історії спеціальної школи-інтернату ім. В. Г. Короленка для сліпих дітей, є важливим в плані дослідження історії соціального забезпечення незрячих в радянській Україні у міжвоєнний період (20-30-ті роки).

На території УРСР на 1941 р. спеціальні навчальні заклади для незрячих були у Харкові, Києві, Одесі та Славянську. У наукових роботах приділяється увага вивченню психології незрячих, методиці їх виховання та навчання, разом з цим вивчається і історія спеціальних навчальних закладів для незрячих

Завданнями даної доповіді є вивчення змін у Харківській радянській школі-інтернат для сліпих дітей та аналіз інноваційних тифлопедагогічних методів виховання та навчання і пристосування до подальшої трудової діяльності учнів школи-інтернату.

Було зроблено наступні висновки: Харківська радянська школа-інтернат для сліпих дітей була передовим закладом освіти для людей з особливими потребами, забезпечуючи їм навчання та виховання за допомогою найінноваційніших методів свого часу й через це ефективно соціально адаптувала своїх вихованців до життя у тогочасному суспільстві.

Жуков Сергій

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Організація святкових заходів у земських школах Харківської губернії (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)

Повсякдення земської школи належить до маловивчених тем вітчизняної історіографії, що зумовлює актуальність наукової розробки цієї проблематики. Метою даного дослідження є аналіз досвіду організації святкових заходів у народних школах Харківської губернії у д. п. ХІХ – на поч. ХХ ст.

На початковому етапі розбудови мережі земських початкових училищ у виховному процесі використовувались лише релігійні свята, під час яких практикувалось колективне відвідування церковної служби. На межі XIX і XX ст. уряд ініціює святкування у навчальних закладах пам'ятних дат. Зокрема, значну увагу було приділено, ювілеям О. Пушкіна (1899), М. Гоголя (1909), М. Лермонтова (1914), сторіччю перемоги у російсько-французькій війні 1812 р. (1912) і трьохсотріччю династії Романових (1913). У якості святкових виховних заходів проводились тематичні уроки, влаштовувались творчі вечори з демонстрацією ілюстрацій, читанням уривків з художніх й історико-публіцистичних творів. Випускники земських училищ 1913 р. після складання іспитів разом із свідоцтвами про початкову освіту отримали пам'ятні грамоти з портретами членів царської родини та історією імператорського дому.

На початку XX ст. доброю традицією стає організація насамперед зусиллями попечителів училищ різдвяних ялинок із роздачею подарунків (солодошів і книжок). Деякі учителі намагались спрямувати ці заходи на підвищення рівня національної свідомості селян. Театралізовані постанови на релігійну і зимову тематику, до яких широко залучались українські обрядові пісні, мали підняти в очах селян престиж народної культури. Особливо врожайним на подібні «мазепинські ялинки» видався 1914 р., коли українська громадськість готувалась до вшанування пам'яті Великого Кобзаря. Різдво 1914 р. у дергачівській земській школі було зіпсоване раптовим візитом директора народних училищ, який, обурившись, заборонив співати якусь українську пісню, звелів прибрати портрет Т. Шевченка, оголосив догану вчителю.

Отже, у д. п. XIX ст. учні земських шкіл залучались переважно до святкування релігійних свят. На початку XX ст. іде процес популяризації на селі міської різдвяної традиції, у якій набуває більшого значення розважальний елемент. У святкуванні пам'ятних дат і ювілеїв видатних діячів культури можна помітити конкуренцію російського імперського і українського національного проєктів.

Киселева Юлія

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
Историографические сюжеты в преподавательской деятельности

А. П. Зернина

Цель доклада не только определить формы и содержание историографических сюжетов в лекционной деятельности А. П. Зернина, но и выяснить причины, побуждавшие его обращаться к историографической проблематике. В условиях, когда такое обращение имело необязательный

характер, именно анализ индивидуальных практик ученых и их мотивы, позволят определить рычаги процесса дисциплинизации историографии.

Преподавательская деятельность Зернина в Харьковском университете, начавшаяся в 1847 году, уже спустя два года подверглась серьезной оценке. В связи с событиями 1848 г. Министерство народного просвещения решило рассмотреть программ университетских предметов на их благонадежность. При этом особой критике подверглась программа курса всеобщей истории адъюнкта Зернина. Смысл замечаний состоял в указании на несамостоятельность курса и отсутствие историографического обзора при рассмотрении истории реформации. Следует заметить, что до отправки программы в Министерство, похожие замечания были выдвинуты и со стороны совета факультета, в следствии чего Зернин писал рапорт, где объяснял причины отказа от рассмотрения трудов, на которых строился его курс. «Историографический казус» подвиг педантичного и добросовестного преподавателя на углубленное внимание к проблемам истории науки в его дальнейшей преподавательской деятельности. Перейдя с 1849 г. на кафедру российской истории, свои лекции Зернин предварял историографическим введением, а все важнейшие вопросы «представлял в историческом развитии с критическим разбором всех существующих мнений ученых». О росте его специального интереса к историографии и понимании ее дидактического потенциала свидетельствует прочтение профессором в 1852 – 1853 уч. г. специального курса по историографии – первого в Харьковском университете. В своих историографических лекциях Зернин был вполне самостоятелен. Об этом свидетельствует отрывок из его историографического введения, посвященный оценке вклада в науку Карамзина. Сравнивая его мнение с мнениями о Карамзине авторитетных ученых того времени, как С. М. Соловьев, А. В. Старчевский, можно говорить об оригинальности историографических взглядов харьковского профессора.

Таким образом, наряду с такими причинами обращения А. П. Зернина к истории исторической науки в лекционной деятельности как признание историографического знания в качестве важного элемента профессионального образования, его склонностью к историко-научным исследованиям, на характер отношения ученого к историографии повлияла и закрепившаяся общеуниверситетская традиция.